

PROVINCIALE

BIBLIOTECA

Ente

D'Errico

3754

MATERA

STIGLIANI

4

303

ANTONII
GENUENSIS

In Regia Neapolitana Academia jam Ethices
nunc Oeconomices Professoris

DISCIPLINARUM
METAPHYSICARUM
TOMUS QUARTUS

QUO CONTINENTUR

*Principia Legis naturalis, & Officiorum
hominum ac civium.*

NEAPOLI MDCC. LXIII.

EX TYPOGRAPHIA SIMONIANA

Superiorum Auctoritate ac Privilegio.

*Quid leges sine moribus
Vanae proficiunt*

Horat. lib. 3. ode 27.

VIRO PERILLUSTRI,

Atque Ornatissimo

NICOLAO VIVIANO

Φιλανθρωπῶ

ANTONIUS GENUENSIS

S. P. D.

QUARTA haec pars, NICOLAE VIVIANE, finem faciet Metaphysicarum lucubrationum, qua ego in parte ea de re, quam tu ex omnibus maxime probas, differui. Placere enim tibi admodum sensi, & ex vitae ratione a te ab ineunte aetate suscepta, & ex multis sermonibus nostris, hoc debere esse praecipuum philosophorum officium, hanc diligentiam, ut omnibus rebus posthabitis, totos se in optimo vitae statu exquirendo collocent, & quatenus possunt, sibi & aliis probent: eos vero, qui in iis rebus occupantur, quas ab omni vitae humanae usu remotas, etsi fortasse jucundas, nullius tamen scire interest, & iners esse Telluris pondus, & plurimum aliis nocere posse, quos exemplo suo ad subtiles inanisque acroaseis pertrabant. Ex multis autem partibus, multisque a causis optimus hic vitae status existit, sed a nulla aequae, quam a virtute. Quare veterum doctissimi omnem in eo curam operamque posuerunt, ut virtutem ad beate vivendum seipsa esse contentam

suis persuaderent (a). Quod etsi difficile est probatu propter tam varia & tam multa tormenta fortunae (b); tale tamen est, ut elaborandum sit omnibus, quo facilius probetur. Quid enim est omnium, quae in philosophia tractantur, quod gravius, magnificentiusque dici possit? Quid porro ad effrenes atque stultas cupiditates comprimendas validius? Quid tandem ad pacate, ac propterea beate inter mortales vivendum accommodatius? Nam ego sic semper habui, idque Tu, ut es in tota vetustate peritissimus, ex humana historia saepe animadvertisti, ita esse naturam comparatum, ut insipientiam, vitia, & scelera, miseria inseparabilis comitetur: sapientiam vero & virtutem, beatitudo. Equidem eos casus, in quibus me fortuna non leviter exercuit, mecum ipse considerans, constantius huic sententiae adhaerere incipio: nam quum nullius rei mihi conscius essem, quamobrem animo angendum mihi esset, meque a tempestate actum in philosophiae portum recepissem, magna ego, ac talia, quae

(a) Virtutem hic dico, ita vires ingenii, corporisque, ac naturae sensationes & affectus impetusque moderari, ac eatenus naturae obsecundare, ut nec nos infelicitemus, nec ullum alium: ita uti frui, ut & nostras faciamus utilitates, & non perdamus aliorum: ut nihil nobis vere utile existimemus, quod honestum non sit, hoc est cum nulla aliorum injuria conjunctum, reputemusque sedulo, quod ait apud Homerum Telemachus

Θεμίσθε

Ἦν' ἀνδρῶν ἀγορᾶς μὲν λυεῖ, καὶ καθίζει,
Themidem hominum comitiis praeesse debere, ut ea congreget ea separet. Themidem vero esse, cujusque quod suum est velut Deo imperante servare libenter.

(b) Sed & tot scelestorum impiorumque conatus, virtutem aut deridentium, aut convellentium,

quae a nulla alia mortalium rerum sperarem, solatia a virtute petii, & exoravi. Quare factum est, ut me vehementer puderet praeteritae aetatis, quam ego in sterili rerum contemplatione pene totam consumseram, totumque me deinceps in id studium converterem, quod, ut noster ait Venusinus,

Aequae pauperibus prodest, locupletibus aequae,
Aequae neglectum pueris, senibusque nocebit.

Sed Te in primis auctore ac exemplari sum usus. Nam & Tu saepe gravis monitor fuisti, & cohortatus es pluries, ut quoniam ego hanc inter nostros philosophiam, quae neglecta pene jacebat, & squallida, haud pridem excolendam suscepissem, non voce tantum ad eam adulescentes impellerem, sed descriptionibus maxime; & Te in illo Bartholomaei nostri Interii (viri ornatissimi, & de gente nostra plurimum promeriti) Musarum domicilio, ita de virtute & pietate saepe differentem audivimus, ut existimaremus, nihil esse, quapropter aetas nostra veteribus Aristides, & Coruncanos invideret. At vero difficile dictu est, quid in Te prius, aut magis admiraremur, vim ne sententiarum, qua Tu nos totos concutiebas, an Atticam illam eloquentiam, qua non permulcebas modo animos jucundissime, sed quacumque velles pertrabebas, aut istud denique incoctum, ut ille inquit, generoso pectus honesto, quo sentiebamus, ea, quae disputabas, non, ut in philosophorum plurimis, oratione tantum contineri, sed totam & mentem, & animum occupare, esseque in naturam conversa, ut ne si velles quidem aliud sentire, aut loqui posses. Nam Tu ita quum virtutis, aut nomen audiebatur, aut spectabatur imago, totus concitabare, ut facile esset animadvertere, in Te virtutem non in cortice haerere, sed totum pervadere. Quare effectisti, ut non intelligeremus tantum, sed ipsi oculis nostris videremus id, quod Socrates dicere solebat, Virtutem, si sine velo se nobis ostenderet, incredibiles in nobis amoris flammis excitaturam. Itaque

ego quum alias, tum hoc praesertim exemplo vehementer
iis subirascor, qui aut imprudenter, aut, quod similis
vero, per summum scelus dicere solent, virtutem nihil
esse, totumque id esse nomen inane, quo otiosorum Scho-
lae Doctorum personant. Vituperare quisquam socialis vi-
tae parentem, & hoc parricidio se inquinare audet? &
tam impie ingratus esse, ut eam accuset, quam venera-
ri deberet, etiam si minus consequi potuisset? Sed, ut
opinor, hic error, & haec indoctorum scelestorumque a-
nimis offusa caligo est, quod nec tam longe retro respi-
cere possunt, ut eos, a quibus vita hominum instructa
primis sit, fuisse a virtute armatos discant: nec, prae-
sentium rerum aut inscii, aut incuriosi, intelligere, eas,
quibus brutis plurimum & feris nationibus antecellimus,
commoditates, ab una virtute esse & procurari. Quid
enim non modo nos, sed omnino vita hominum sine ea
esse potuisset? Ea urbes peperit: ea dissipatos homines
in societatem vitae convocavit: ea illos inter se primo
domiciliis, deinde coniugiis, tum litterarum & vocum
communione junxit: ea inventrix legum, ea magistra
morum fuit. Sed in eo isti sibi videntur triumphare,
quod nullam esse in nobis virtutem ventur, quae non a
nostri amore & utilitate proficiatur: qua re fit, in-
quiunt, ut virtutem mentiri possimus, habere nequea-
mus. Quos quum sine indignatione audiri nequeant, tum
Tu etiam, ut es humanissimus, ridebis tamen, qui infini-
ta iis ex veteri memoria exempla afferre possis eorum, qui
pro virtute omnibus fortunae telis sese objicere non dubi-
tarunt. Quamquam quam isti virtutem sibi confinxerunt,
commenticia est, quamque nemo sapientum, ne ii quidem,
qui plurimum illi tribuerunt, ab ullo mortalium exege-
rit, aut reposcere possit: nam eam nos virtutem praedi-
camus, quae quum singulorum, tum totius hominum ge-
neris delicias & felicitatem facere possit; quae si a sin-
gulorum utilitate & felicitate sejuncta sit, nec ulla est,
nec si sit, virtus esse potest, quae nec singulis, nec toti
homi-

hominum generi utilis ullo modo est. Quomodo enim si sin-
guli homines pro aliis sese interficiant, deserta sit homi-
nibus Tellus necesse est; ita si se, vitam, fortunamque
suas, beatitudinem denique quisque contemnat, quo se
aliis virtute probet, nemo omnium hominum non modo
felix, sed ne erit quidem: ita fiet, ut, ea inuenta vir-
tute, delendum sit hominum genus. Itaque Tu ita saepe
disputasti, ut facile nobis persuaderes, divina providentia
comparatum esse, ut sibi primum hominum singuli, de-
inde aliis propter se natura ipsa conciliarentur, & ut
essent, & ut bene beateque essent, idque esse in Natura
pulcherrimum, & quo virtutis ut necessitas, ita magnae
utilitates continerentur, ut hominum nemo non solum
bene beateque esse, sed ne esse quidem posset, nisi ita
vitae suae rationes instituerit, ut una ipse cum aliis
esse, ac bene beateque esse velit. Quod qua ratione fa-
ciendum sit, Tu quidem probe nosti: sed patieris ta-
men, me, qui Tibi uni omnium optimo iudici institu-
ti mei rationes reddendas suscepi, paullo altius repetere,
praesertim quum haec non ut vellem, in hoc, quem ti-
bi mitto, libello explicata & digesta, sed ut erant aut
ex tempore dictata, aut carptim scripta festinanti inter-
pellantique moleste Bibliopolae edenda dederim, retextu-
rus, novaque via & ratione exornaturus, si vita sup-
petat (a).

Quum ego hominem contempler, quinque in eo prin-
cipes & natura ipsa insitas propensiones inesse sentio,
quarum quidem tres cum omnibus animantibus nobis
communes sunt, duae vero propriae. Habet nempe a
Natura & ut sit, & ut bene sit, & ut genus suum
servet propagando, & ut postremo beatus, estque glo-
riae,

a 4

(a) Quatuor libris, De homine jure ac lege natu-
rae, & officiis, deinde egimus; qui, si labascens jam
valetudo finat, propediem in lucem prodibunt.

riae, quae ceteris sui generis emineat, & ab omnibus distinguatur, percupidissimus (a). Sunt eae non tam cum natura ipsa conjunctae & copulatae, quam commixtae, ac tota fusae, ut tum demum persentiri a nobis, nosque concitare & pertrahere desinant, quum & ipsi esse desinimus (b). Itaque non in eo est a philosophia ponenda

(a) Tres Plato (de leg. vi.) εὐφρῆς ingenitas propensiones agnoscebat, cibi, potus, veneris: eo spectare leges oportere contendit. Sed duae illae primae τῶν ut sit continentur. Ad illam vero, ut bene sit, pertinent commoda.

(b) Me non latet esse quosdam, eosque magni nominis philosophos, quibus placet, hominem ita generari, nascique, ut nullam in partem natura ipsa propendeat, esseque has, quae praedicantur, propensiones nobis connatas, ingenii nostri commenta, ex iis conficta, non quae sunt in natura πρῶτα, prima, sed quae vitae consuetudine accedere. Nam, ajunt, quum sine ullis rerum notionibus gignamur, id quod est consuetarium, nullos rerum ularum cum natura nostra connexus id temporis percipimus; ac inde perro, ut nullam in partem natura ipsa inclinemus. Atque isti ita disputant, ut magis quaestionis ignari esse videantur, quam naturae humanae. Nam quum quaeritur, sint ne naturales in homine propensiones, non id quaeritur, persentiscamus ne eas omnes statim atque procreati sumus, quod esse nequit; sed hoc, simus ne ita natura comparati, ut statim ac nostri ex sententia ac naturam animadvertere possimus, dolorem aut voluptatem persentire, rerum, quae nos ambiunt inter sese ac nobiscum connexus videre, ita naturaliter modificemur, ut & esse, & bene beateque esse, ac cetera ejusmodi velimus? Id quum constet ex
tota

da opera, ut eas stirpitus eradicet, quod quoniam fieri nequit, non potest nisi stulte pertentari; sed in hoc potius, ut ita componat, ut, quo sunt a natura datae, toti hominum generi sint utiles. Id quum fit, virtus existit, non ea quidem, quam Stoici velut nulla cum ceteris hominibus cognatione juncti depraedicant, sed haec, quae ex ejus, quae praediti sumus, naturae moderatione esse potest, quaeque sola esse hominibus utilis queat, quia ea sola efficere potest & ut esse propagarique possint: & ut bene, idest sine maximis doloribus: & ut beate, idest cum maximis voluptatibus: & tandem ut cum vera gloria, idest cum iis ornamentis, quibus tantum sine ulla simulatione concelebrentur. Qua ex re intelligitur, quanto ii opere a vera ratione aberrant, quamque supervacaneum laborem in se suscipiunt, qui homines ad civilem beatitudinem efformaturi, humanae naturae inscii, & negligentes, ea pertrahere nituntur, qua illa tota ire vetat, quaque si eat, non minus stare possit, quam quae adverso flumine debebuntur naviculae. Ac ego quidem persuasum semper habui, dixique saepius, ut, quoniam ab omni naturae nostrae imbecillitate, dicam etiam de honestamento, ac undequaque perfecta & absoluta virtus haberi nequit, nisi a Deo, qui rerum universitatem potentissime moderatur & procurat, ab eo petendam, sperandamque. Sed quum ne Deus quidem providentia sua rerum naturas evertat, sitque illud in earum gubernatione pulcherrimum, ut aliae aliis nexae iis legibus regantur, quarum nullae aliae queant esse illarum naturis magis consentaneae; par est ut hoc exemplar ii imitentur & sequantur philosophi, ac legumlatores qui suis praeceptis aut legibus quidquam se naturae humanae beandae afferre posse confidunt; alioquin

tota hominum historia, qui in dubium vocat, in hominum physiologia hospes sit necesse est.

quin via lapsi, quo feruntur concitatus, eo hominum generi nocentiores esse possunt. Sed eo, unde digressa est, redeat oratio nostra.

Prima, quae ut in brutis animantibus, ita in homine persentitur magis, quum animadvertitur propensio, est, ut sint. Quum ex tota rerum natura, omnibusque ejus qualitatibus, tum vero ex nulla magis, quam ex hac, Dei erga nos providentiam aestimare disco. Nam qui rerum universitatem & ut esset, & ut pulcherrima esset, procreavit, sapientissimus ille omnium artifex & moderator, hunc rebus singulis impetum & quasi sensum indidit, ut illae tota natura sua, ac vi naturae suae aequali, idest maxima, ut esse conarentur, utque nulla causa posset ab iis ut ne esse vellent impetrare, nisi quae ut ne essent quoque, eadem opera efficere quivisset. Inde vero haec in omni animante animadvertere licet: principio ut nihil prius, nec quasi ex arbitrio, & electione, animique consilio, sed ex ipsius naturae necessitate quadam, ament, quam ut sint: deinde ut nihil eadem naturae vi nec prius nec magis metuant, quam ut ne sint: tum ut nullam ob rem aliam totam naturae vim adhibere sint perpetuo parata, quam ut ea omnia a se removeant, quibus ut ne sint effici potest: tandem ut eadem vi incredibiles labores & dolores ultro subeant, & fortissime tolerant, si ita eis sit persuasum, non aliter servare sese vitam posse. Quibus ex rebus fit ut & nulli magis cum natura pugnent, quam qui impie ad genus humanum tollendum ingenii & naturae vires praepostere adhibent; & nulli de ea magis promereantur, quam qui & docent, neminem, ut in fornice, ita in hominum genere, esse posse, nisi quo naturae impetu fertur, ut sit, eodem conetur ut sint ceteri; & ipsi doctrinis ac praeceptis suis sic consentaneae vivunt, ut intelligere possimus, humanae naturae consentaneae esse velle. Est haec prima eaque maxima, quae in hominibus esse potest, virtus, ut principio

pio ita singuli sibi persuadeant, & ut esse velint a natura omnes habere, & neminem esse posse, ubi alter, ut ne alii sint, cupit: deinde ut sic se viresque suas moderentur, in eoque omnes intendant, quo non ipsi tantum, sed ceteri quoque omnes sint. Ex quo aliud etiam conficitur, nullam naturae humanae majorem esse perversitatem, nullum scelestius vitium, sed ne ullam quidem foediorum amentiam, magisque cum ipsa nostri natura & utilitate pugnantem, quam ita esse affectos, ut nobis tantum, veluti si soli in Tellure simus, studeamus, amemusque esse etiam cum totius humani generis perversione. Sed videtur, inquiunt, a nostra utilitate tota ea proficisci virtus; quo fit, ajunt, ut ne virtus quidem sit. Quasi vero velle & studere quisquam possit ut alter sit, qui non modo nolit, sed ne sentiat quidem se esse! Itaque ita isti disputant, ut aut omnem omnino ab homine extirpatam virtutem velint, aut eo impudentes regrediantur, ut agnoscant, nullam esse posse non modo humanam, sed nec divinitus inditam, quae a suae felicitatis cura sit sejuncta: nam eae in primis, quibus divinitus ornatur, virtutes, ad nostri, eamque veram felicitatem promerendam nobis praecipue traduntur. Nullius autem virtutis hominem capacem dicere, nescio utrum sit toti hominum historiae adversari: impium certe est, & ad omnem Dei beneficentiam & providentiam tollendam comparatum. Quare concludamus hoc nunc, homines ad hanc virtutem, etiamsi ad id nulla nec divina, nec humana lege adigantur, a sua ipsorum conscientia impelli, esseque non modo impios & scelestos, qui contra, quam natura poscit, adnituntur, sed prorsus amentes. Praeterea & illud animadvertamus, virtutem cum natura congruere semper, idest eam perficere, & ad finem, quo tota tendit, ducere, eorumque, quae huic repugnent, accessione fieri peiorem.

Alter autem item cuique animanti insitus, quique non magis, quam prior ille, ab eo separari potest, im-

impetus, est, ut bene sint, idest sine dolore, sine aegritudine. Postquam animans, ejusque vita in tuto posita est, nihil natura ipsa magis avertatur, nihil metuit horretque magis, quam dolorem, aut quia non naturae consentientem, aut quia ejus destruentem, aut potius quia naturae vox quaedam est, qua admoneatur, se iis agitari causis, quae ei interitum asserere possint. Philosophi in primis docti & acuti hinc animantium inflexiones omnes repetunt, ut eo se scilicet semper inclinent, quo dolor aut aegritudo fert: quod totus dolor, ut subtiliores alii disputant, nihil esse aliud revera videatur, quam voluntas ab eo statu aversa, in quo non secundum naturam sumus. Est quidem hic alter naturae animalis appetitus priori illo posterior, ut ei tum demum locus sit, quum ille, ut dixi, in tuto est: sed est tamen cum illo copulatus, & eousque tota natura persusus, ut non minus quam ille sit necessarius. Hinc fit ut naturalis sit minimeque liber doloris metus, horror, aversatio: tum ut qua vi maxima rapimur in vitam conservandam, eadem feramur ad adversandos dolores, nec eis cedamus, nisi quum vitae conservandae necessarios arbitramur. Itaque & secundum naturam est, sine dolore esse; & virtus item maxima ac naturae pulcherrime consentiens, ad laborare, ut tum nos, tum alii, quibuscum communem habemus naturam, sine dolore simus. Atque ut nulli sunt de genere humano magis promerentes, majoribusque laudibus digni, quam qui ea in re ingenium dotesque suas intendunt omnes, ut minor sit (nam ut ne ulli sint, quoniam fieri nequit, ne expeti quidem debet) inter homines laborum & dolorum copia; ita nulli magis execrabiles, quam ii, qui in id se esse natos sibi persuasere, ut omnibus modis laboribus, aerumnis non necessariis molestiis vitae humanae tranquillitatem perturbent: dicam etiam nulli magis stulti, quando res humanae ita junctae copulataeque sunt, ut nos doceant, hominum fuisse neminem, qui alios miseros efficere voluerit, quin se se

se se fecerit miserrimum. Nam ita natura, ac sapienter, constitutum est, ut in tota rerum universitate nulla sit, quae homini aut majorem miseriam creare possit, quam homo, si adversetur; aut majorem felicitatem, si suis omnibus partibus alter cum altero conspiret amice. Quamobrem quum duo sint fontes, unde hominum dolores & aegritudines promanant, natura, & hominis ipsius ingenium; facile est animadvertere, ubi homines hominibus amice copulentur, & mentis corporisque vires jungant, hos quidem, qui plures sunt & majores, omnes disternari: illos vero non modo in pauciores conferri, sed imminui plurimum, esseque non tantum minus tolerabiles, sed quandoque etiam optabiles, quo aut naturae virgulae constantius adhaereamus, aut ne assidue perceptae voluptates minus delectent: nam sunt naturales voluptates fere semper naturalis doloris consequentes, eoque gratiores, quo illi acriores. Quare & haec virtus secundum naturam est, ut qui bene esse velit, ipseque sine dolore, & aegritudine, non solum nulli injustum dolorem inferat, sed aut natos, aut illatos auferat, si possit; sin minus, levet & demulceat. Quid quod eo vel nec cogitantes a natura rapimur? Nam omnes ad alterius miseriam misericordia commovemur. Quumque affectus sint quasi naturae vectes, quibus, ut paullo post dicemus, naturales propensiones sustinentur, ac in naturae defensionem armantur; nihil esse potest magis perspicuum, quam a natura ipsa nos incitari, non solum ut ne quempiam laedamus (quantula enim id virtutis portio est?) sed ut pro virili parte alii aliis opitulemur, quae nobis hunc omnium pulcherrimum indidit & amoris & commiserationis affectum. Quare ego non tam naturam (divina suffultam ope) quam perversam hominum voluntatem saepe accusare soleo, quae, quod nobis a Deo tribuitur, aut revellere conatur, ne ullo modo sit; aut comprimere, quo minus in nostri felicitatem exseratur; aut corrumpere, quo in nostram convertatur perniciem. Qua de re ego te differam

tem audire malim , mi VIVIANE , quam quidquam dicere , quod Tu pro penitissima , qua harum rerum notitia polles , minus probes . Dicam tamen ut possum . Qui nihil reliqui efficitur , quo naturam pravis studiis per-versaque voluntate aut comprimamus , ne , quo tendit , perducatur ; aut corrumpamus , ut alio trahatur ; non solum injuria , sed inscitissime & stultissime de ejus malignitate conquerimur , atque eo tandem evadimus , ut aut inique existimemus , nullo modo per hanc licere esse bonos , quo vitiis & sceleribus nostris , qui honesti esse nolimus , honestas , si diis placet , causas praetendamus ; aut impie suspicemur , non esse Deo curae felicitatem nostram , esse miseriam . Qui si rogemur , qui alios , quum nostra interest , esse velimus justos & bonos , quum tota , ut praedicamus , rerum natura prohibeantur ; animadvertere possumus , nos esse mendacissimos , quum contra , quam communi naturae sensu persentiscimus , adversus Dei bonitatem disputamus , nec tam esse praevalentes , quam esse velle , futuros optimos , si quantum in vitiis operae locamus , tantum poneremus in natura , (quae Adamitica quidem labe obstipa , divinitus tamen , ac alte magnificeque evehitur) ad virtutem flactenda ; eaque , ut dixi , qua par est credere , pollere omnes , Dei opes : quam & precari jus fasque est , & , ut poëtae ipsi ajunt , a Deo esse preces agnoscere (a) ; & animum erectum liberumque in pectore gerere , nec ejusmodi , quas tantopere facimus , tel-luris bonis adscriptum mancipatumque : nam , ut divinitus ait Homerus , dimidium mentis iis aufert Jupiter , qui servili sunt animo (b) .

Jam

(a) Vide Plat. VII. de Legib. pag. 632. Fic.

(b) Ημισυ γαρ τε νοξ απαμειρεται ευρυοπα Ζεὺς Ἀνδρῶν , οἷς ἀν δὲ κατὰ δουλιὸν ἡμυχρ ἐλπίτι .

Quod etsi aliorum dictum , & in his praecipue va-
let ,

Jam tertia totius naturae animalis communis & naturalis propensio est ea , qua ad suum genus conservandum impelluntur , qua quidquid in terra gignitur , aliturque , ita pervadi & animari videtur , ut , quaecumque sit , non modo animantes , sed stirpes & plantas agitet , quarum rerum nulla est , quae ubi ad praefinitum sibi a natura tempus pervenit , non invitari se & allici ad sibi similem procreandam non sentiat , tantoque impetu animantes instamet concitetque , ut impedita fuvire faciat , compressa extabescere . Sine qua quid esset , nisi deserta & horrida Tellus ? Ut intelligere possimus , tantos naturae genitricis motus , tam multarum rerum atque tantarum ordines , in quibus nihil unquam tam immensa vetustas mentita est , ab aliqua mente infinitae intelligentiae & providentiae gubernari . Nam seu dicas , esse vim aliquam vitalem & animantem per omnem mundum permeantem , seu anima sui generis singulas mundi res animari & cieri ; quum videas omnium in tanta generationum vicissitudine constantiam , statuas necesse est , praeesse mundo Numen praestantissimae Mentis , a quo haec fiant & conserventur . Itaque Zeno animantem esse mundum concludebat hac e re nostra nata similitudine . Si ex oliva modulante canentes tibiae nascerentur , num dubitares , quin esset in oliva tibicinis quaedam scientia ? Quid si Platanis fidiculas ferant numerose sonantes ? idem scilicet censeris in Platanis inesse musicam . Cur igitur mundus non animans sapiensque judicetur , quum ex se procreet animantes atque sapientes ? Ac recte ille quidem , si vim hanc mundum animantem , atque numerose progredientem , & gignentem , non ipsam per se & natura sua constare , sed ab ejus architectrice & Moderatrice Mente , cujus

& se-

let , qui omnium foedissimam hanc corporibus servitutem serviunt .

¶ sequitur leges , inditam perfusamque , quemadmodum par erat , censuisset . Nam ut est per se perspicuum , nihil horum sine ratione , modoque fieri ; ita tantae mentis vestigia , in rebus praesertim corporeis & brutis , non intrinsecus & a natura sua proficisci , sed a Deo toti rerum universitati praesidente , dubitare non possumus . Sed coepi secus agere , atque initio constitueram : suscepi enim Tibi , mi VIVIANE , instituti operis rationem reddere , a quo saepe me pietatis causa longius rapit . Quamquam qui ego id a re nostra alienum esse dico ? A Deo enim tota hominis institutio inchoanda est , ejusque numine & vi perficienda . Quod ergo ad eam propensionem , de qua differuimus , spectat , Tu non dubitas , quin vehementissima ea sit , ac secundam priores illas duas vis maxime . Sed ei locus non est , nisi quum duae illae in tuto sunt : itaque ne persentitur quidem , quum aut de vita periclitatur animans , aut magno aliquo dolore angitur . Quum vita in tuto est , nullusque premit dolor , nulla aegritudo , si quempiam corripit , maxima agit vi , quousque aut priores illae non obstiterint , aut ipsae per se illam quasi e regione irrumpentes , aut inde deductae rationes , non compresserint . Quae si omnia desint , inania puta cetera impedimenta , nec alio habe loco , quam quo aranearum telas majora habent animantia . Quin eo evadit aliquando roboris & furoris , ut nec mortis metu , nec incredibilibus cruciatibus queat coerceri . Qua ex re illud animadvertere possimus , esse insitas hujusmodi naturae animalis vires & propensiones adeo non solum pervicaces , sed brutas , quum fraenum ruperint , ut nulla nec vi , nec arte cobiberi possint , totamque humanam vitam perturbent . Ex quo fit illud , ut magnae sit quum privatae , tum publicae praesertim generis humani utilitatis modum illis imponere . Quod quum item virtute fiat , quanto pere sit virtus ad bene beateque vivendum necessaria , quamque mature ea informandi homines , qua educatione ,
qua

qua legibus , nemo est , qui ipse per se non intelligat . Sed ea de re deinceps .

Duae , quae sunt reliquae hominum naturales propensiones , ita humanae naturae sunt propriae , ut nullam in illis bruta animantia partem habere videantur ; quarum altera est felicitatis , idest maximae voluptatis appetitus , altera gloriae cupiditas , qua omni ope inter ceteros nostri generis eminere , ac distingui enitimur . Nam pecorum natura praeteriti immemor , absentium incuriosa , futuri improvida , praesenti tantum indigentia ac dolore commovetur , nec aut veterum memoria titillatur , aut incenditur absentium libidine , aut futuri metu , vel spe concitatur . Itaque sic naturae congruenter vivunt , ut nec intendendo praesentia dolorem augere norint , nec aut imaginatione absentium , aut novarum meditatione voluptatum praesentes turbare , atque in voluptatis ipsius fruitione majorum desiderio excruciaci . Igitur ubi nec corpus aegrum est , nec quidquam periculi imminet , nec aut venter , aut venus exstimulat , humi resoluta , mollioris strati ignara , eoque minus anxia , non solum pacata & quieta sunt , sed otiosa & somnolenta , ut nulla sit inter ea ex superfluis invidentia , nullum odium , nulla contentio , nulla bella , quae homines , infinitae ac fervidae imaginationis animantia , nec quiescere patientia , misere affligant , atque in mutuam perniciem armant . Itaque nos , naturae propensionibus abutentes , ac alio inflectentes , quam quo natura tendunt , ne in summis quidem voluptatibus plene unquam nobis satisfacimus : pervigil enim animus aut praeteritas revocat , aut novas semper excogitat , eoque praesentibus minus tangitur , quo majores & jucundiores , quibus caret , sibi confingit . Summam hic appetit , eam nempe , qua ita tota occupatur natura , ut nihil reliquum aut metui , aut appetitui faciat ; nec animadvertit , eo esse in loco positum , ubi si fuerit adeptus , totus repente otiosus , atque iners sit necesse est , qui nullo ad quidquam praeterea agendum calcari prematur .
Tom. IV. b Inde

Inde aut invidia macrescit, aut odio furit, nihilque est nec tam difficile & arduum, nec tam sanctam, quo ejus reprimi cupiditas possit. Jam bruta animantia ut nihil supra singularem naturam noverunt, ita nec gloriae, nec imperii sunt cupida. Quare nec ob ingenium, nec ob vires ulla est inter ea eminentiae ambitio, quae homines, cetera futuros contentos, noctu diuque vexat ac urit, non quieturos, nisi humana divinaque omnia commiscuerint, ruinis simillimos, quae super id, quae oppressere, franguntur. Adeo miserrima est ambitio, bonorumque contentio? Qui, inquis, haec cum superiori oratione congruunt? Videris, inquis, naturae malignitatem, quo penitus retegis, accusare, eoque homines a virtute, quam supra defendendam suscepisti, abstertere, quos virtutem cum tantis naturae vitiis adipisci unquam posse, quis sibi persuaserit? nempe mirifice consentiunt, mi VIVIANE, nec ego a consecranda ac consequenda virtute ullos animum idcirco despondere velim, quod hominum vitia, in quae incaute trahi nos sinimus, tam studiose depingam: non tam enim naturae, quam voluntaris ea sunt; quia sunt illae propensiones humanae naturae pernecessariae, quando constat sine iis vix esse in nobis reliqui, quo brutis praecellamus; ut si iis homines docte prudenterque uti sciverint, idest intra modum suum continere, esse possunt illi in eo ipso boni & beati, quo se malos & miseros fieri arbitrantur. Nam principio, nisi felicitatis, seu summae & undequaque perfectae & securae voluptatis amore tangantur, praesenti statu contenti, eique, ut ostracae scopulis, affixi, humi proni & ventri obedientes vivant. Quumque natura imbecilli, nudi, omnium indigi, & ignari, segreges denique, nec nisi solis parentibus, ut belluae, conjuncti, procreentur; nihil invenire, nihil melius commodiusque efficere, nihil nec arte, nec industria perpolire, nihil postremo, nisi perpetuo pecudes esse, nec scient, nec studebunt. Tum ne a Telluris quidem consortio, non magis quam stipi-

tes,

tes, separare se, & aeterna consecrari bona unquam poterunt, ad quae illo felicitatis amore incenduntur, ac rapiuntur. Itaque & hic miseri sint necesse fuerit, & numquam ejus, qua superi persruuntur, quaeque unice plena & vera est, beatitudinis participes. Porro bonorum illa & gloriae cupiditas, qua ne barbari quidem & immanes homines vacui sunt, effusas olim Tellure gentes ac solivagas coëgit ut inter se coirent, civitates, jura, ordines, imperia conderent; quorum si quis extrinsecus accersita hominum improbitate vitia accusare velit, is per me accuset; sunt enim quaedam & gravia: sed insitam utilitatem & praestantiam ego defendi semper & defendam. Nam quae est hominum vita, quos nec civitas mansuescit, nec ordines jungunt, nec jura & imperia coercunt? Quare omnia, quae sunt a perturbata beatitudinis & gloriae cupiditate mala, quae sunt certe maxima & gravissima, prava hominum induxit libido; libidinem autem ignorantia & imperitia: hanc neglecta ingenii & naturae cultura. Itaque in his omnibus multa est voluntatum nostrarum malignitas, nulla naturae. Malignitatem autem dico, mi VIVIANE, non defectum: nam veteri labe multis haud dubium deficimur. Sed ut nos in omnem vitae pravitatem foeditatemque ipsa per se impellat natura, cui nulla ope, ne divina quidem, repugnare valeamus, quam nulla arte regere, utque idcirco, quod est malignitatis, ad miseriam geniti esse videamur, in quo isti naturam (a) criminantur, quo sua honestiora vitia esse videantur; id ego non modo impium, sed stultum quoque esse ajo.

b 2

Sed

(a) Hic naturam id dico, quod Graeci φύσιν, Scholae substantiam: nam φύσιν perpetuo naturam vertit Cicero. Qui autem non voluntatem, sed substantiam in nobis peccare ajunt, eos Manichaeos decernit esse Augustinus, ac reliqui veteres theologi.

Sed ut haec sint, inquiunt, magni certe sunt & perpetui naturae nostrae accusatores affectus, quos nec avellere possumus, nisi naturam radicitus extirpemus; nec ullo modo coercere, quando constat eos natura ipsa ex opinatis bonis vel malis contra omnem rationem erumpere; & si iis obsecundare voluerimus, nae nos stulti fuerimus, qui ei rei modum ponere velimus, quae suapte natura infinitatem spectat, quaeque minus coërcita perpetuo adolescit. Quum autem maxima vitae humanae pars aut amore, aut odio, aut spe, aut metu, aut cupiditate, aut aliis animi perturbationibus magis, quam ratione regatur, ac in id non libertatis imperio feratur, sed naturae ipsius vi ac ingenio; fateamur necesse est, naturam in nobis peccare, non rationem aut voluntatem. Quid, inquiunt, quod ne fieri quidem potest, ut quum imperfecta & manca in nobis sit ratio, perfecta esse natura intelligatur? Nam nostra omnis vis & natura in animo & corpore sita est: animi vero in ratione & imperio: at quum haec depravata sint, necesse est ipsa sit corrupta & depravata natura. Sed quam imperite haec disputant? Nam nulla est totius humanae naturae pars (veterum Philosophorum descriptionem sequamur) tam structa sapienter, quam haec rationis expers, in qua isti ponunt motus turbidos tum irae, tum cupiditatis, contrarios, ut ajunt, inimicosque rationi; id quod ego alio quidem in loco demonstravi, sed hic paucis retractabo. Quum homo totius universi pars una sit, cum toto suo congruat oportet, quoniam est illud tum in tota sui immensitate, tum in singulis partibus ordinatissimae rationis & disciplinae. Quare finitae vis & naturae esse debet: nam quod undequaque infinitum est, & absolutum, ipsum per se unum & totum est, nec ullius alterius rei pars esse potest. Ita fit ut nequeat ipse ad plenam beatitudinem sibi esse sufficiens. Ergo ut perfici, & beari, ita deterior, quam natura est, & infelicior extrinsecus fieri potest. Ex quo fit ut & cupiditatis, & irae, ac metus particeps esse de-

beat

beat, sine quibus nihil extrinsecus sequetur unquam, nihil refugiet, averfabiturque. Necesse igitur est, ut hominis natura ex opinatis bonis, & ex opinatis malis agitetur, quo se ita componat, ut cum ceteris universi partibus harmonice consentiat, qua ex aequalibritate magna ejus existit vitae tranquillitas & beatitudo. Agitetur autem, non leviter titilletur: neque enim nisi vehemens commotio nos inflectere potest, ut naturalem quamdam corporis segnitiam, & quasi pondus superare possimus, easque capere stationes, ac tueri fortiter, quae nobis conservandis & perficiendis aptae sint. Has commotiones affectus appellavimus. Quamobrem affectus sunt appetitus vehementiores, quibus aut res naturae nostrae consentaneas alacres conficemur, aut perniciosissime adversas fugiamus. Itaque Stoici, qui mihi videntur in hac quaestione versari acutissime, partes affectuum volunt ex duobus opinatis bonis nasci, & ex duobus opinatis malis: ita esse quatuor: ex bonis cupiditatem, & laetitiam; ut sit laetitia praesentium bonorum, cupiditas futurorum: ex malis metum, & aegritudinem nasci censent: metum futuris, aegritudinem praesentibus: quae enim venientia metuuntur, eadem afficiunt aegritudine instantia. Laetitia autem & cupiditas in bonorum opinione versantur, quum cupiditas ad id, quod videtur bonum, illecta & inflammata rapiatur: laetitia ut adepta jam aliquid concupitum, efferatur & gestiat. Sed singulis affectibus partes ejusdem generis plures subiiciuntur, quas ego enumerandas hoc in loco non suscepi. Sunt igitur affectus naturae quidam stimuli, & ut ita dicam, machinae morales vestes, quos qui auferat, totam ille homini vim, qua quum est usus, agamus aliquid, aut fugiamus, abstulerit, eumque trunco, aut crudo lateri similiorem, quam animantem, effecerit. Quare in eo Stoicorum solitum acumen & judicium desideraverim, quod illi haec sola ratione sine ulla perturbatione, idest sine ulla naturae animalis commotione, ac constan-

ter prudenterque fieri posse opinantur : ex quo illud efficiunt , nec necessarios esse huiusmodi in homine motus a-
versos , ut illi putant , a ratione ; & naturae esse mor-
bos , qui in sapiente , qui cuncta ex ratione placide at-
que constanter agere debet , locum habere non debeant .
Nam ratio si nihil naturae nostrae cupit aut metuit , tran-
quilla est & placida , seque contenta , ut contra rationem
sit , ullum eo tempore in nobis ciere motum : quum ergo
nos concitat , cupit profecto aliquid , aut metuit : cupit
autem quod deest bonum , metuit quod providet malum .
Qui autem aut illud cupiat , aut hoc metuat , nisi per-
sentiscat ? nec vero persentiscere potest , nisi a natura mo-
neatur . At natura irritatione loquitur , quae sine affectu esse
nequit . Ita fit , ut affectus sint veluti voces quaedam
naturae aliquo deficientis , vel quidquam sibi metuentis ,
sine quibus ratio nequeat in nostri subsidium excitari .
Porro semel irritatione excitata non quiescit , nisi quieta &
tuta natura . Qua vero voce id significaret rationi natu-
ra , nisi voluptate & laetitia ? ergo & hanc quoque sen-
tiamus necesse est . Quod si homini naturam doloris &
voluptatis patientem nemo denegare potest , quin & ra-
tionis usum omnem auferat ; consequentes vero sint dolo-
ris & voluptatis affectus ; efficitur ut affectibus exti-
mulari debeat humana natura , quo ratio nobis utilis es-
se possit (a) . Itaque in tota ea disputatione labuntur
Stoici .

Ita ne tu , inquis , disputas , quasi numquam extra
virgulam turbidi , inconstantes , aversi denique ab omni
ratione profiliant affectus ? Non id ego dico , mi VIVIA-
NE :

(a) Quare theologorum nemo dubitavit unquam ,
utrumque & in innocente Adamo fuisse appetitum ,
concupiscibilem , & irascibilem . Non affectus intulit
peccatum , aut naturam affectuum patientem , sed im-
perium abstulit , fecitque ut falsis perturbaremur .

NE : profiliunt enimvero ii in *Atlae filiis* , neque in eo
quod omnes patimur , Stoicorum oratione egemus . Sed
constituamus hoc in loco id , quod ad Dei erga nos be-
nignitatem adferendam in primis est necessarium , non ita
nos procreasse , ut mali & scelerati necessario essemus , nec esse
affectus a naturae humanae malignitate , sed esse ei necessa-
rios , esseque quasi veles , quibus aut sustineatur fortiter
adversus ea , quibus destrui potest , vel a fine suo revo-
cetur ; aut , quum est opus , agatur vehementer ad ea pro-
sequenda , sine quibus aut non esse possit , aut non be-
ne beateque ; ac deinceps inquiramus in id diligenter ,
qua re fiat , ut tantae sint in maxima hominum parte ,
ac tam stultae , & a natura ipsa desciscientes affectuum per-
turbationes . Quod nisi fecerimus , ne illud quidem intel-
ligi poterit , quibus regulis , quave arte ad naturam pos-
sint affectus componi : neque enim tales sunt , qui nullo
modo infrenari possint , quum multi vehementes saepe co-
hibeant , quemadmodum ex tota constat hominum historia ,
nec raro ipsi impotentissimos experti & moderati simus .
Quare videamus , quid illos tam saepe a natura aversos
efficiat , quidque curatu , aut factu sit opus , ut ad ratio-
nem exigantur , neque plebejam Terentiani Parmenonis di-
sciplinam vereamus ,

..... quae res in se neque consilium , neque
modum

Habet ullum , eam consilio regere non potes .

..... Incerta haec si tu postules

Ratione certa facere , nihilo plus agas ,

Quam si des operam , ut cum ratione insanias .

Nam quid ille stultus , si ita se res haberet , monendo
Phaedriam enecaret ,

Proin tu , dum est tempus , etiam atque etiam
cogita ?

Superius demonstravimus , affectus esse nobis a na-
tura tributos , quo ita iis componeremur , ut cum rebus ,
quibus circumdamur , pulchre consentiremus , qua ex har-

monia vitae nostrae fieret tranquillitas & felicitas : ei quoque ut prospiceret & ratio est concessa. Itaque fit, ut tum affectus cum ratione consentiant, quum naturae naturaeque auctori praepotenti congruunt, idest quum & ex veris bonis, aut malis nascuntur, & iis aequales sunt, & consentanei. Ab ea regula quum exorbitant, tum perturbationes sunt, non solum non utiles, sed plurimum noxae : nam quoniam aut nullae sunt extra nos res, a quibus profisciscantur, aut iis non congruunt ; ex falsa bonorum aut malorum opinione excitantur : falsis vero malis natura nostra inutiliter affligitur, nec falsis bonis perficitur. Duabus igitur ex causis affectus falsi esse possunt ac pravi, aut quia ex confictis bonis vel malis progignuntur ; aut quia veris minime pares, ut quum aut id, quod nusquam gentium est, cupio, vel metuo ; aut quod est, magis aut minus vehementer cupio, metuove, quam id cupere, aut metuere par est. Utrumque item ex triplici fit causa, ignorance, errore, difficultate : haec vero ex negligentia, & prava educatione intenduntur. Nam qui & studiosi sunt earum rerum, sine quarum cognitione nemo bene vivere potest, & rite ac sapienter educati, ii & recte uti sciunt, nec facile decipiuntur ; quia quum aliquid ignorant (nihil enim ignorare supra hominis conditionem est,) iudicium actionemque cohibere, atque mature deliberare didicerunt, ac, si cubi statim factum est opus, eam viam rationemque sectari, quae similior vero esse videatur. Postremo si de re-cta labantur, quum initarum a se rationum poenitere se nequeat, non valde illi, ut stulti, sese affligant, quin sapientiores suo periculo facti, gaudebunt etiam. Huc ergo ego regulas omnes affectus secundum naturam ad civilem hanc felicitatem regendi confero, ut & addiscamus, quae vere sint res eae, quibus circumdamur, quibusque utendum est perpetuo, ac quatenus nobis bonae vel malae ; & ut a primis vitae nostrae annis assuescamus iis vivere consentaneae ; quarum regularum prior mentis, altera animi virtutem continet.

tinet. Qua ex re illud efficitur, ut, quod saepe diximus, bene beateque vivere nonnisi cum virtute possimus. Quumque & illa rerum cognitio comprehensioque, & hic rebus apte convenienterque vivendi habitus, studio & disciplina pluribus contigerit, illud quoque velim intelligatur, non ita nos esse procreatos, ut virtutis huius capaces esse nequeamus. Sed quoniam ab illa cognitione rerum, earumque nobiscum consensione, aut pugna, est praeclara vitae disciplina inchoanda, quae si falsa fuerit, aut prava, depravatus sit animus necesse est, ut ex penitissima philosophia Terentianus Simo dixisse videatur, mala mens, malus animus ; videamus quae sint illius praecipua praecepta, quibus necessaria nobis ad beate in Civitate vivendum virtus continetur, atque, si Dei favor afflaverit, gigni & perfici in nobis potest virtus altera divina, divinaeque felicitatis appetens.

Sed illud omnium primum accuratius perquiramus, subesse ne possint mentis imperio & regimini quum illae propensiones, tum affectus isti & perturbationes. Id nisi constet, frustranea erit opera omnis, quae in iis moderandis, & ad certam rationem inflectendis ponitur. Possunt autem in eo tria considerari : primum ut ne persentiantur ; tum ut ne erumpant, quum necessarium non est ; tandem ut loco, tempori, rebus denique, a quibus inflammantur, consentiant. Eorum primum omnino fieri nequit admotis animo rebus, praesertim in primis illis propensionibus : nam sunt, ut diximus, cum natura ipsa animali commixtae, ac ita necessariae, ut nec esse, nec concipi sine iis natura possit animantium. Scilicet quum finita sit animantium natura omnis, nec ipsa per se esse & conservari possit, necesse est indigeat, quo sit, rebus omnibus, quibus circumdamur, atque ab iis interitum timeat, si adversentur. Itaque ut ne ex eorum circumspectu amore & desiderio, aut timore & aegritudine afficiatur, non magis fieri potest, quam ut ne sit naturae totius pars una, aut ut non sentiat, quod sentit. Quare in eo non

non magis adaborandum est, quam ut ne agitabilis sit ignis, cujus in eo motu ac concitatione tota est posita natura. Duo reliqua fieri obtinerique posse, ii dubitabunt, qui sibi penitus sunt ignoti. Sed & ratio id confirmat. Namque nec erumpunt unquam, quum non est usus; nec a rerum natura discordant, nec longius, quam necessarium est, praetergrediuntur, nisi aut ignoracione, aut errore, aut quum primus ille fervor concitacioque animi inveteraverit, & tamquam in venis medullisque insederit; quae quoniam cavere possumus, si sapimus; rationis profecto regimini & imperio subjiciuntur. Idem tota nos docet hominum historia, quae frequentia ejus, quod dico, suppeditat exempla, eorum, qui & naturales propensiones intra positum iis a natura modum continuerunt, & cupiditati, irae, metui, saepe etiam cum vehementissime concitarentur, moderati sunt. Sed suppeditat sapientum, ut id quod superius animadvertimus, intelligere possimus, praeclare a Stoicis dictum, omnium perturbationum (quo nomine intelligunt averlas a recta ratione, contra naturam, animi commotiones) fontem esse intemperantiam, quae est a tota mente, & a recta ratione defectio, sic averla a praescriptione rationis, ut nullo modo appetitiones animi nec regi, nec contineri queant. Quemadmodum igitur temperantia, quae aut sapientia est, aut ab ea efficitur, sedat appetitiones, & efficit, ut eae rectae rationi pareant, conservatque considerata judicia mentis: sic huic contraria & inimica intemperantia, quae est ab inscitia & pravo habitu, omnem animi statum inflammat, conturbat, incitat. Itaque & non necessariae aegritudines, & vani metus, & superfluae cupiditates, & reliquae stultae perturbationes omnes gignuntur ex ea. Quemadmodum quum sanguis corruptus est, aut pituita redundat, aut bilis, in corpore morbi, aegrotationesque nascuntur; sic pravarum opinionum conturbatio, & ipsarum inter se repugnantia, sanitate primum spoliatur animum morbisque perturbat; deinde non adhibita continuo

ratio, quae sanet, permanat in venas, & inhaeret in visceribus illud malum, existitque vitium, quod avelli inveteratum non potest, quodque totam deinceps vitam foedat, & infelicitat.

Porro haec temperantia duabus a causis efficitur, rerum, ut dixi, cognitione & comprehensione, & vita secundum eam tempestive acta. In hoc prudens educatio, & praecox totius honestatis studium adbibendum; illud nostri, universi, Dei investigatione continetur. Nostri cognitio in eo praecipue elucere debet, ut quid in nobis sit necessarium, quantaque sit naturae nostrae indigentia intelligamus, quo ei congruenter vivere possimus, ut scilicet nec valde turbemur iis, quae praecaveri nequeunt, nec careamus necessariis, nec superfluis luxuriemur. Nam & inutiliter iis nimium agitamur, quae evitari nequeunt; & defectu non necessariorum stulte dolemus; & rerum superfluitate aut inutili cura angimur, aut pondere opprimimur, aut e nobis quasi egressi petulantissime divagamur, incerti quo quieturi. Qua si cognitione omnes peraeque ac necessarium est, praediti essemus, essetque illa perpetua meditatione in naturam ipsam conversa, putas tu, mi Viviane, aut ambitione nos contabescere posse, aut avaritia excruciar, aut ulla superflui libidine totos concitari? Putas aut otio, quum labore est opus, posse emarcescere, aut stulta necessariorum rerum effusione nos perditum ire? Sed nec senectus ipsa & mors denique admodum timebitur, quum in id nos esse genitos animadverterimus. Universi vero scientia paranda in id, ut & quae vere sint, & quantum quaeque res bonae sint, vel malae, addiscamus; ut nec quae nusquam genitum sunt, cupiamus, metuamusve, nec plus, aut minus, quam concupisci, metuive merentur. Cujus scientiae defectu quos stulte se afflictere videmus? Itaque eos ridemus, ac jure quidem & merito, qui capripedes paniscos metuerint: qui porros magna religione coluerint: qui Lunae, vel Solis defectu, velut emortuorum, misere ejulaverint: qui si mures soleas conroserint, expaverint: qui avium garritu aut

volatu non privatas tantum res, sed ipsas in primis publicas regendas crediderint: qui si aut Sol alter in Caelo emicuerit, aut Cometes apparuerit, aut Septemtriones visi fuerint ardere, aut quidpiam aliud, quod natura fit, fuerint conspicati, toti exanimati contremuerint. Jam Dei, idest supremi naturae totius artificis & moderatoris, cognitio, ad eam, de qua differimus, temperantiam in nobis procreandam, alendamque, prima est, ac praecipue necessaria, ut nempe sciamus & eum esse, & infinitae esse intelligentiae, potentiae, bonitatis, & ab eo rerum universitatem effectam esse, & sapientissime procurari, nosque ita progenitos, non ut brevi tantum praesentis vitae curriculum spem omnem vel metum concluderemus, sed ut nunquam interituri aeternitatem spectaremus: qua cognitione qui destituuntur, spem omnem metumque intra praesentis vitae ambitum coercentes, in prosperis quidem rebus toti diffidunt, ac dissipantur; in adversis vero aegritudine & dolore enecantur; utrisque nempe pereunt miserrime, nec illud praeclarum totius vitae gubernaculum adhibere sciunt, quod Flaccus noster eleganter ait,

Sperat infaultis, metuit secundis

Bene praeparatum pectus.

Quare ego nihil aequae necessarium ad bene beateque vel in praesenti vita vivendum esse censeo, quam rite & praeclare cum Deo agere; quin ita mihi persuasi, atque ex veteri, aut peregrina historia didicisse arbitror ne cum hominibus quidem honeste & sapienter cum victurum, qui hominum illum parentem & gubernatorem aut ignoret, aut non, ut par est, tota mente ac animo complectatur, atque ex divinis formulis veneretur.

Haec, quae disputata sunt, eo pertinent, ut eos, qui a rerum natura in nobis dolores & perturbationes saepe progignuntur, aut caveamus, aut, ubi id fieri omnino nequit, in minorem, quoad fieri potest, numerum conferamus, eosque fortiter ferendo extenuemus, quo bene ac beate vivamus. Sed restant infinita pene dixerim mala, quae

quae non a Natura, sed homini sunt ab homine. Nam non a natura, sed a voluntate est humana, ut mentiamur, circumscribamus alii alios, dolis atque insidiis decipiamus, & spoliemus, totaque vita velut in perpetuo bello simus, & afflictemus: ut ineptissimas etiam causas sumamus, quibus ferociamus, immanes simultates & inimicitias geramus, conseramus inter nos bella, expugnemus atque evertamus civitates: ut hominum macella & amphitheatra nobis constituamus, loca sanguinis & publicae impietatis, ubi mandi homines cernamus jucundissime, & bestiarum laniatibus dissipari. Brevis, insidiae, fraudes, doli, avaritia, rapinae, vis, scelus, audacia, obscenitas, turpitudine, flagitium, mala omnia cetera, quae toto in orbe homines mente noxia pariunt, homini sunt ab homine. Est quisquam, qui in his, ubi nulla etiam sint alia a natura mala, beate esse & vivere possit? Quare viro, qui ex recta ratione, non aut ex sensu, aut ex imaginatione felicitatem suam metiatur & sequatur, in eo operam ponere debet praecipuam, ut haec, quod ad se spectat, nulla sint. Id iustitia & amicitia procuratur; quarum altera efficit, ut neminem laedamus, suumque jus integrum cuique esse sinamus; altera, ut quocumque modo possimus, aut consolando, aut consilio, aut re, ut Terentianus Menedemus ait, juvemus. Ac neminem quidem laedimus, quum nulli quidquam injusti doloris inferimus, ut quum nihil quod ad alterius animum, corpus, famam, bona, justam spem pertinet deterius efficere studemus: nam inde dolere homines solent. Suum vero jus cuique tribuimus, quum quod quisque aut a natura, aut ab arte sua & industria, aut quocumque modo, quo aliorum jus violatum non sit, habet, eo uti fruique sinimus, atque si laeserimus, in integrum restituimus. Omnibus tandem amici sumus, si non dubitemus cum iis, quoad sciimus, ac possumus, animi, corporis, fortunae bona communicare, qua mutua aliorum cum aliis bonorum accessione sit illud in societate prope divinum, ut singuli homines

tantum sciant queantque , quantum omnes conjuncti , & copulati .

Quamobrem tute ipse intelligis , mi Viviane , quas ego primas atque insitas naturae rationalis leges habeam ; nempe non plures , quam has duas : DEO , TIBI , RELI-
QUIS HOMINIBUS SUA JURA TRIBUITO : IIS ESTO AMICUS . Sed qui tandem haec jura tribuemus ? nimirum si ita vitae nostrae rationes instituerimus , ut Dei , nostri ipsorum , aliorum juribus congruenter vivamus , quod est naturae , ut ego interpretor , convenienter vivere , sine quo nec esse , nec bene beateque esse possumus . Ut , e. g. quoniam Deus & supremus omnium imperator est , & gubernator , & parens ; imperatori serviamus , gubernatori simus obsequentissimi , patrem amemus , ac vereamur necesse est , si naturae congruenter , quod maxime nostra interest , quodque saepe dictum est , vivere amamus . Tum quandoquidem nihil nobis natura arctius conciliat , quam nos ipsos ; fit ut natura ipsa nobis amicissimi simus : amicus vero nemo sibi est , qui non ea , quorum accessione pejor fieri potest , caveat , sequaturque ea , quibus perfici , ac bene beateque esse potest . Tandem ea est nostri natura , ut nec solis nostris ac privatis bonis vivere possimus , nec , si possimus , bene ac beate possimus : ita fit ut alii aliorum communicatione bonorum egeamus ; quae esse nequit , nisi ita omnes comparati simus , ut non modo neminem laedere velimus , sed omnibus & esse velimus , atque simus amici . Si quis est omnium qui haec & saepe secum consideret , & in succum , ut dicitur , & sanguinem convertat , & secundum ea vitae suae rationes instituat , eum ego sapientem esse dico , eamque adeptum temperantiam , sine qua neminem esse posse beatum praeclare Stoici docent .

Quibus ex rebus & illud conficitur , esse in natura ipsa regulas , quibus justum ab injusto , honestas a turpitudine secernatur . Nam quin convenienter naturae vivere totius hominum generis felicitatem faciat , superius demon-

stra-

strata ne dubitamus nos probibent : quod vero non singulorum , sed totius hominum generis felicitati conveniens est , id suprema est totius generis humani lex ; cui propterea quod congruit , id est generis humani justum & honestum ; ut quod cum ea pugnat , injustum & turpe . Quemadmodum quum salus publica summa sit cujusque populi lex , quod decemvires Romanorum leges praeclare sciscunt ; ea est quoque justis atque injustis , honestis & turpis cujusque populi regula . Quare ut in privatis Civitatibus nequit vera utilitas , idest civitatis felicitas , cum honestate contendere ; ita ne potest quidem in magna totius Telluris Civitate . Itaque accepimus , Socratem solitum execrari eos , qui primum haec natura cohaerentia , opinione distraxissent . Cui quidem ita sunt Stoici assensi , ut etiam , quidquid justum & honestum esset , id utile esse censerent , nec utile quidquam , quod nec justum , nec honestum .

Nec vero Naturae tantum sunt hujusmodi leges , sed divinae , ut non utilitas modo generis humani ad eas servandas incitare nos debeat , sed in primis pietas & religio adversus Deum . Nam ita Deus totam rerum Naturam construxit , ut ea legibus immutabilibus regeretur , & contineretur . Ejus Naturae homines portio una sunt : itaque iis naturaliter subjiciuntur . Quum autem rationis sint participes , ut & eas leges intelligere , & ad supremum Dei in tota Natura imperium referre possint ; oportet ut & libenter iis obsecundent , pareantque , ne si aut contempserint , aut repugnaverint , perduelles sint , magnoque obnoxii supplicio .

Sed quo haec explicemus distinctius , repetamus paulo altius , ut ita intelligamus apertius , quibus nos Naturae legibus subditi nascamur , quibus parendum omnino est , ut & esse , & beate esse possimus . Homo & res una est totius universi , & sibi copulatum adnexumque corpus habet : idem & vegetatur , ut plantae , & sentit vivitque , ut ceterae animantes : jam & rationis est particeps , & generis humani pars una : postremo peculiaris ali-

alicujus Civitatis civis, aut subditus, aut imperans, aut parens, aut liber, aut alio quocumque in situ positus. Haec, quae re copulata sunt, cogitatione differunt, suntque ab iis secernenda, qui, quibus Naturae legibus naturaliter homo subjiciatur, contemplantur. Nam subjicitur quidem pluribus etiam nolens: sed moralibus ut volens ipse se subjiceret oportebat. Ac quia res universi aliqua est homo, rerum legibus metaphysicis subditur naturaliter, ac volens nolens: Hae leges ad omnes peraeque pertinent res, nulla res potest simul esse & non esse: nihil esse aliud potest, quam id, quod est: nulla res ex nihilo suapte natura esse potest, aut in nihilum reverti. His igitur homo, quia res una, natura ipsa subiectus est. Jam quodcumque corporeum est, impenetrabile est, divisibile ac corruptibile, mutabile, grave, iners &c. Eae sunt genericae & naturales corporum leges; quibus, quum & homo corporeus sit, est natura ipsa obnoxius. Tum plantae nascuntur aut e seminibus, quae augmentum extrinsecus capiunt, aut ex naturae quibusdam archetypis & formis, quae sese externa vi subagitatae explicant, & nutriuntur, vegetanturque, & consenescent, ac postremo intereunt: aëri, igni, Naturaeque elementis aliis sunt subiectae. Sunt eae plantarum leges: iis igitur & nos subjicimur naturaliter (a), quatenus plantarum similes sumus. Praeterea animantium omnium communes leges & a natura positae, sunt, ut voluptatem & dolorem persentiscant. ut qua vi maxima queunt se conservent: ut coitu utriusque sexus genera propagent: amore proles tangerent: metu, ira &c. concitentur. Eae & homines quoque rapiunt, quia animantes (b). Postremo mentes ratiocinio omnes utuntur,

(a) Nam primi mortales privilegio ac gratia, non natura exempti. Quo privilegio peccando destituti, in naturam iterum redire ipsi per se se.

(b) Vide quae dicta superiori adnotatione,

tur, antecedentia nimirum & consequentia pervident, causas & effectus internoscunt, rerum fines prospiciunt, media eligunt, deliberant, sui juris sunt &c. Sunt hae animorum leges: at sunt homines quid aliud, nisi animi rationis participes, corporibus utentes? ergo & animorum legibus subditi natura sunt. Sed istiusmodi homines similes natura procreantur omnes, atque ad mutuam societatem ineundam aptissimi; ac ita ut sociati sibi que amici, felices esse omnes possint (a); segreges atque sibi inimici, miserrimi: iidem soli ex omnibus animantibus sentiunt, quid sit ordo, ac decus in societate; quid omnibus utile, aut noxium, quid justum, aut injustum, honestum, aut turpe. Quae hinc nascuntur leges, ad omnes pertinent homines, quarum summa est, totius generis humani felicitas. Ea sunt jura gentium, quae proinde eos omnes, qui nihil a se humani alienum esse putant, sancte servare, jus fasque est. Ob eandem rem, cives peculiarium civitatum, quarum suprema lex est salus publica, cujus & necessitatem intelligunt, & causas, earum Civitatum legibus ita sese subicere debent, ut legibus ejus Civitatis, quae tota Tellure comprehenditur. Inde quoque fit, ut quoniam singulos hominum status sua jura sequuntur, sintque alia imperantis, alia subditi, alia magistratuum, alia civium, alia parentum, alia liberorum; iis omnibus apte convenienterque vivant necesse est, ut integrae Naturae (quod factum est opus, ubi bene beateque esse velint) congruenter vivant. Servabunt autem hujusmodi leges, si nihil, quod cum illis pugnat, moliantur, contra faciant ea omnia, sine quibus illae, quo tendunt, ire nequeunt: tendunt vero, mi Virgiane, quum ad singulo-

(a) Animalis hominis felicitatem specto, non spiritalis. Hujus ab alto est, praeterque naturam. Id quamquam dictum saepius, tamen dicendum ad ravim, propter eos, qui male audiunt.

gulorum, tum ad omnium conservationem & felicitatem. Praeterea ita servabunt, non quasi fato aliquo rapiantur, sed ut qui supremo totius naturae opifici, & moderatori pareant libentissime: nam ab illo sunt positae: ille est earum & auctor & vindex. Quas quum & didicerint accurate, & usu ipso in naturam converterint, tum illi se probe composuisse sciant, eamque adeptos, quam supra diximus, virtutem, & temperantiam, sine qua nemo non modo beatus, sed ne ullus quidem esse potest. Sed videor longius progressus, quam quod per epistolam licebat. Quare te rogo, mi Virviane, ut haec etiam atque etiam tecum ipse consideres: per enim velim tibi sic persuadeas, me nullius hominis, his praesertim in rebus, iudicium pluris facere, ut si probaveris, scito me nulla re magis superbire posse: sin improbaveris, neminem esse, qui severius damnet. Ceterum cura ut valeas, & me ames, & sic habeas, te a me fraterne amari.

Neapoli anno Epochae Christianae 1752.
pridie Kalendas Septembris.

IN

I N D E X

C A P I T U M.

P A R S IV.

*De principiis legis naturalis ac de officiis,
quae inde manant.*

CAP. I. **Q**uod homo, qualis nunc est, solis naturae suae viribus nequeat esse plene beatus, quodque egeat ope entis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad hanc beatitudinem contendere. pag. 5.

II. Existere Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, ab eoque universum procreari, & in eo beatitudinis nostrae spes omnes esse figendas. 14.

III. De summa Dei Bonitate, qua vult omnes beatos, deque legis natura, & necessitate generatim. 22.

IV. Lex naturae explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur. 34.

V. Systema legum naturalium Thomae Hobbesii enarratur. 48.

VI. Hobbesianum systema excutitur: principia falsa confutantur. Leges ex se spectatae atque e veris principiis ductae verae ac pulchrae. 57.

VII. Enarratur & refellitur systema Spinozae. 71.

VIII. Grotii doctrina super principiis juris naturae expenditur. 81.

IX. Systema Puffendorffii enarratur. 91.

X. De principiis legis naturalis ex Cumberlandi mente. 99.

XI. De Heineccii systemate super principijs legis naturalis. 107.

XII. Superius systema nova ratione adornatur, ac inde notiones primae & genericae legis naturae moralis iterum exponuntur. 115.

XIII. Wollastoni & Ashley Syckes de lege Naturae dogma exponitur. 129.

XIV. Christiani Wolfii atque Henrici Koehleri de principio legum naturalium uno & adaequato doctrina exhibetur. 140.

XV. Veterum sententia, jus suum cuique tribuendum, e novis fontibus expromta, novoque habitu exornata. 154.

LIBER ALTER.

Quemadmodum ex legibus naturae hominum officia ducantur.

CAP. I. DE natura actionum moralium, tum de conscientia, libero arbitrio, & impuratione morali. pag. 201.

II. De officiis erga Deum. 216.

III. De officiis Hominis adversus seipsum, ac primum de iis, quae cum toti homini, tum corpori debet. 229.

IV. De cultura animi. 254.

V. De affectibus, officiisque inde manantibus. 260.

VI. De Officiis erga alios perfectis & absolutis. 293.

VII. De officiis Justitiae hypotheticis, ac primum de Dominio, ejusque acquirendi modis originariis. 318.

VIII. De modis acquirendi Domini derivatis. 333.

IX.

IX. De officiis, quae ex dominio rerum proficiuntur. 348.

X. De pactis & contractibus, deque officiis inde provenientibus. 355.

XI. De Officiis adversus alios, quae imperfecta dici solent. 377.

XII. De Amicitia. 398.

XIII. De Statu hominis sociali, deque variis officiis, quae ex variis societatum generibus proficiuntur, ac primum virorum & uxorum, parentum & liberorum. 415.

XIV. De jure Imperantium, tum de Subditorum officiis. 433.

XV. De Officiis Magistratum & Civium. 437.

XVI. De Officiis quae ex variis animi aut corporis statibus proficiuntur, ut senum & juniorum, divitum & pauperum, aegrorum, & sanorum. 440.

DI.

DISCIPLINARUM METAPHYSICARUM

P A R S IV.

*De principiis legis naturalis ac de officiis,
quæ inde manant.*

P R A E F A T I O.

Principiorum legis naturae perquisitionem ad eam Philosophiae partem pertinere, quæ Metaphysica appellatur, constat jam inter omnes. Igitur quo plenior habeant tirores Philosophi hujuscemodi rerum institutionem, hunc libellum, quem ego plures ante annos in scholae usum scripseram, velut appendicis loco disciplinis Metaphysicis addam. Bre-
vior is quidem est, quam ut iis facere satis possit, qui paullo sunt in hac scientia versati: sed si opuscula nostra in eorum manus deveniant, ii meminerint, nos adolescentes instituendos suscepisse, non doctos: eos autem satis instituisse arbitramur, ubi primis utilium rerum rudimentis imbuerimus. Saepe enim edixi, ac dico iterum, quum totam Philosophiam, tum hanc praesertim subtiliorem, non tam lectione, quam meditatione confici. Ac mea semper sententia fuit, obesse his in rebus plurimam lectionem, qua oratur magis memoria, quam mens illuminatur. Quum haec principia in societatem humanam derivanda sunt, usuque comprobanda, tum vero tandem naturae & hominum historia perdiscenda est; id quod nec fit, nec rite fieri potest, nisi quum non ingenii tantum vires,
Tom. IV. A sed

sed in primis iudicium plurimum adoleverit. Quare fit, quod dixi, pauca, eaque electissima, facillique via & ratione, philosophari incipientibus esse proponenda, ne ingenii nativa vis, ardorque indagandi retundatur. Ea, qui profecerint, longiusque processerint & aetate & doctrina, ipsos per se augere, ornare, & in publicam utilitatem convertere oportet.

Mirabuntur autem fortasse nonnulli, quid causae sit, cur & de natura Dei in hoc libello differam, & ab eo jus naturale reperam: nam & de his in superioribus luculenter & copiose actum est, metuoque ne moleste; & quosdam esse constat, qui quum jus in natura esse docere instituunt, adeo sibi confidunt & naturae, ut cum Atheis rem nullam habere velle aut debere edicant. Sed qui ita praedicant se totius rei, ad quam explicandam aggrediuntur, ignaros profitentur. Nam & oportuit hanc tractationem, quam ego alia ratione & via, quam superiora, conscripseram, e suis principiis proficisci; & nullum esse in natura jus potest, nulla esse a natura ipsa constituta iustitia, nihil natura honestum aut turpe, ubi aut Deus non est, aut rerum humanarum nullam habet procurationem. Itaque id quum excidisset Grotio, viro aliquin erudito & perspicaci, in doctorum omnium virorum reprehensionem incurrit. Ac vero, nisi vocabulis, quod gravissimis in rebus jamdudum facere consuevimus, nobis illudere velimus, jus illud quod *cogens* dicitur, lex, quae honesta jubet, veratque contraria, esse nulla potest toti hominum generi communis, nisi totius humani generis supremus sit aliquis legislator: nec vero, ubi Deum sustuleris, est alius totius hominum generis imperator. Natura enim, quae dicitur, a Dei vi & imperio segregata, aut cujusque est singularis natura, a qua nemini quidpiam imperari potest; aut mera mentis humanae notio effictaque atque a rebus ipsis abstracta; aut vis & potestas corporei mundi, quae neminem.

minem, praeterquam amat & vult, cogit ad officium. Accedit, quod opinio Dei, & legis alicujus naturae adeo apud omnes homines recipiuntur, ut alterum sine altera nemo unquam abstulerit. Verus insipiens, de quo David, Deum abstulit: inde *corrupti facti sunt, & abominabiles dies ejus*; quod nullo scilicet jure se teneri amplius arbitratus sit. Theodorus Atheus, de quo plura Laërtius, cum Deos sustulisset, id quod erat consequens, nihil natura turpe aut honestum, nihil justum aut injustum esse docuit. Exterminavit ex mundi cura Deum Epicurus: sed idem posuit, solam esse utilitatem justae & aequae matrem. Quocirca perspicue Cicero animadvertit, Deo, aut providentia ablatis, ne iustitiam quidem ullam ac fidem inter homines esse posse. Idem vero tractationem de Legibus a Deo auspicatur: quod & egerat Plato, quem ille iis in libris imitandum suscepit. Jam novelli homines, qui juri naturae nervos omnes incidere conati sunt, in primis profani illi Hobbius, & Spinoza, Athei fuisse convincuntur. Ad haec, nisi Deum esse omnibus in civitate vitam socialem degentibus sit persuasum, parentem nimirum omnium ac dominatorem, non potest, quod per se est perspicuum, nisi sola utilitate justum ab injusto secerni. Qua doctrina nihil est pestilentius, atque ad homines adversus homines armandos accommodatius; nihil civitati, totique adeo hominum generi infestius. Id quod videmus continenter contingere ubicumque aut in integris societatibus, aut in privatis hominibus ea praevalet legi & rationi. Itaque constituendum est, iustitia & honestate veram quidem utilitatem effici; sed longius tamen eam repetendam, quam ab utilitate: utilitatem potius ex informatis legis naturae notionibus, idest ex anticipata iustitia & honestate finiendam. Quamobrem quamquam mea semper sententia fuit, quae honesta, eadem esse & utilia, nec turpia & injusta

injusta vere utilia; tamen ita haec tradenda sunt, ut intelligatur ab honestate veram utilitatem nasci, non contra, honestatem utilitate metiri; adeoque regulam honesti & iusti omni esse utilitate antiquiorem. Unde autem ea, nisi a praestantissimo naturae legislatore repetetur? Non ignoro esse plerosque, quibus placet legem naturae esse eas naturae humanae *inclinationes*, appetitusque, quibus naturaliter ad objecta nobis naturaeque nostrae perficiendae & explendae consentanea ferimur: alios, qui *rationis rectae dictamina* legem naturalem appellant, viros in primis acutos & doctos. Sed quoniam lex proprie dicta nulla est sine obligatione morali; neque haec nisi ab imperante; nec natura sejuncta a Deo imperat quidquam, tamen si plurimum pluribusque modis nos commovere possit; naturae illae propensiones, aut rectae rationis dictamina, principia quidem esse possunt legis alicujus naturalis *cognoscitiva*, ut vocant: lex certe non sunt, nisi hoc vocabulo turpissime abuti velimus, aut morum leges cum legibus corporum inscite perturbare. Quibus ex rebus conficitur, a natura Dei omnem de lege ac jure naturae; & moribus, disputationem suscipi inchoarique oportere.

Nostrae igitur tractationis haec erit via & ratio. Principio in naturam ipsam humanam inquiremus, ostendemusque hominem, qui nunc est, natura ipsa beatum esse non posse, nec sine lege directrice ad beatitudinem seu naturalem, seu alterius vitae, recta unquam contendere. Tum hanc legem exigere legislatorem sapientissimum. Terrio praestantissimam hanc Mentem existere, atque ab ea toti hominum generi legem insitam, eaque sapienter consultum. Quarto eorum systemata refellemus, qui quum jus naturae explicare vellent, stirpis evellerunt. Quinto eorum opiniones super principiis juris naturae *cognoscitivis* perpendemus, qui maxime celebrantur, proba-
rique

rique a pluribus solent, unaque opera notionem primas legis naturae expediemus, ac regulas paucas & genericas trademus, quibus legem illam naturae singulis obvenientibus speciebus adaptare possimus. Quibus omnibus, quasi scilicet pro specimine, alterum libellum addemus, quo quemadmodum ex iis fontibus officia ducantur, paucis explicaturi sumus.

CAPUT I.

Quod homo, qualis nunc est, solis naturae suae viribus nequeat esse plene beatus, quodque egeat operis intelligentissimi, potentissimi, optimi, ut possit ad hanc beatitudinem contendere.

§. I. **Q**uum Elementorum angustiae prohibeant, quae super hac re sparsim copioseque alias commentati sumus, in hunc locum conferre, eos oro, qui legunt, ut hujusmodi propositiones ipsi per se latius diducere velint, ac in se & natura sua experiri versareque diu. Nam quamquam nos, quum haec lucubraremus, naturam ipsi nostram ob oculos haberemus; existimamus tamen nihil nos ab humano ingenio alieni habere: ut propterea haud difficile esse ex sua quemque conscientia, eorum, quae dicturi sumus, uberiores rationes haurire posse.

§. II. Mens hominis non est infinita: brevissima potius est, multiplicibusque erroribus subjecta, atque in eo potissimum decipi potest, ac decipitur quotidie, quod ad cognitionem spectat boni & mali. Itaque in tota hominum vita videre est passim bona pro malis, mala pro bonis traduci. Non est ut hujus propositionis argumenta longius repetamus; intima enim ac domestica cujusque experientia patet. Communi quoque hominum omnium sensu & vita comprobatur. Quod

si quis ejus rei plenius convinci velit, una pulcherrima schola humana erit historia.

§. III. Oblatis animo formis boni vel mali, naturaliter in homine appetitus, vel averfationes, nascuntur, & quidem necessario, atque in ratione bonorum, vel malorum objectivorum. Instar axiomatis habeo, quod aequè in cujusdam positum est conscientia (a). Videri possunt quae ea super re edisseruimus in tertia parte Elementorum, quo in loco humanae libertatis imperium, ac fines explicuimus. Ne cui autem scrupulus ex vocabulis incessat, animadvertat quæso, nos desideria & averfationes ab electionibus voluntariis, quæ illae reguntur, discriminare. Ac desideria quidem appellare primas illas naturae nostrae commotiones atque excitas propensiones erga bona cognita: averfationes, commotiones ac horrores inmissos a cognitis malis. Vocari ab aliis solent *sensitivæ* naturae affectus. Electiones liberas dicimus voluntates. Desideria, & averfationes ex opinabilibus bonis vel malis concitatas in necessariis naturae nostrae (hypotheticis) motibus, quibus interdum corripì solemus ante omnem consultationem & liberam electionem, idcirco ponimus, id quod quum intimo cujusque sensu, tum tota hominum vita, ac magna omnium consensione comprobatur.

§. IV. Desideria & averfationes quum sunt in potestate rationis, sunt voluntatum liberarum motiva. Id patet experimento humanae vitae: nemo enim quidquam eligit libere, nisi quia appetit: nemo rejicit, nisi quia odit averfaturque. Ac quando indifferencia

(a) Appetitus animalis consequitur formam apprehensam. S. Thomas 1. p. q. 78. art. 1. ad 3. Sancti Augustini dictatum est, impossibile est non tangi pulchre visis.

sentia eligimus, aut recusamus, si nulla alia adsit nobis boni vel mali ratio, adeoque appetitus, vel averfatio, hoc ipsum eligere, vel recusare appetimus, amamusque. Fallebantur profecto Stoici, cum sapientem sola ratione, nulla vero animi appetitione, omnes actiones suas regere oportere docebant: aut nisi fallerentur, quod similis vero est, imperitis imponebant. At enim ita plene sapientes essemus. Respondeo hujusmodi sapientes nec natura progigni, nec Philosophorum scholis effici: est enim divinae, non humanae institutionis. Quid quod ratio ipsa non videtur nos determinare ad agendum, aut cessandum, nisi voluptate, aut dolore, idest praemio, vel poena propositis? Id cuique per se intus exploratum esse potest, si singulas suas actiones perpendat. Ejus autem rei ratio est, quod natura nostra beatitudinem, seu animi perfectam quietem & voluptatem, continenter quaerit. Itaque ubi a desiderio vel averfatione sollicita est, quietem experit, vel ad objectum desiderii sese determinando, vel ab objecto averfationis se avertendo. Quumque nulla objecta finita plene eam perficere possint; inde & illud est, ut perpetuo anxiosa sit, atque inconstans per plurima divagetur. Ceterum non ita haec propositio intelligenda est, quasi haec motiva necessario nos determinent: nam quum objecta desideriorum nostrorum & averfationum, si ipsum bonum, & ipsum malum excipias, finitae sint actionis, voluntatem cogere nullo modo possunt, quæ infinita est appetens. Itaque etsi voluntas secundum ea a ratione determinetur; non tamen necessario, sed libere determinatur, magis ut experiatur, quam ut his sibi satisfaciatur. (a)

§. V.

(a) Sunt igitur humanarum acque ac divinarum rerum imperiti, qui timent, ne si quid amore vel odio per-

§.V. Actiones hominis liberae, quum externae, tum internae, ad praescriptum liberarum voluntatum nascuntur, neque sine voluntatibus esse aut intelligi possunt. Externas & internas *liberas* memoro: quia machinales quum usum rationis & consultationis praevertant, a voluntate non proficiuntur. De iis igitur nihil atinet ad nos dicere: legibus enim machinariis, non moralibus reguntur. Porro haec propositio ex iis est, quae loco axiomatis haberi debent. Quae enim actiones non sunt voluntariae, earum ne ratio quidem principium est: quae vero sine ulla voluntate & ratione actiones fiunt, mechanice fiunt, non libere.

§. VI. Homo potest operari erronee. Nam potest percipere bonum pro malo, malum pro bono (ex §. II.), indeque exsistere appetitus mali pro bono, boni averfatio pro malo (ex §. III.): & voluntas efficiendi malum pro bono; bonum fugiendi pro malo (ex §. IV.): ex quibus operationes existunt erroneae (ex §. V.): idest minime naturae suae & sui consentaneae.

Coroll. Prima igitur peccatorum vitiorumque causa est ignorantia & error: altera falsi appetitus, seu falsi affectus.

§.VII. Beatitudo posita est in conscientia voluptatis undique perfectae. Axioma est, super quo nulla esse potest Philosophorum controversia. Frustra autem est distinguere inter voluptatem animi & corporis: voluptas enim non est, nisi animi: causas tantum voluptatis

moti agamus, minus simus liberi. Quod si est, quid Deum oramus, ignem tui amoris in nobis accende? Qui non illud veremur, Qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodiet illam? Inter cetera haec reformidant quidam, iique, si superis placet, Theologia succenturiati.

pratis ita partiri possumus, ut aliae ad animum, aliae ad corpus referantur. Itaque veterum Philosophorum concertationes *de fine*, nisi (quod ego opinor) super causis efficientibus versatae omnes fuerunt (a), ineptae profecto fuere: nam finis hominis non potest alius esse, nisi perfecta animi quies, ac plena & stabilis voluptas. Quae autem hanc beatitudinem efficiant causae, id si illi inquisivere contentiosius, operae pretium fecerunt: est enim humanae vitae praecipuum. Quamquam admiratione dignum videri potest, viros alioquin acutissimos non satis sensisse, certis nos atque in natura nostra infixis miseriae causis agitari omnes, nullamque habere in nobis, aut iis, quae nos circumstant, rebus, opem, qua ita nos ac naturam nostram perficere possimus, ut plene simus beati. Nisi fortasse id senserunt quidem (sunt enim eorum praeclara quaedam super hac re effata) sed suscepam semel disputationem, ut erant illi ad sese mutuo conficiendos animari, ex usu scholarum magis, quam ex veri amore persequi voluerunt.

§.VIII. Miseria posita est in conscientia doloris & perturbationis. Eo major autem est huiusmodi miseria, quo dolor & perturbatio majorem habent intensitatem & durationem; minor, quo minorem. Propositio est cujus evidentia ex superiore axioma manat. Quoniam enim beatitudo posita est in conscientia voluptatis undique perfectae, ac quidquid a beatitudine desciscit, id miseria est; sequitur, eum esse miserum, qui animi dolore, aegritudine, atque quacumque perturbatione agitur. Inde fit, ut quum Deus sit beatissimus, omnia ex illo haec exulare necesse sit.

§. IX. Homo factus genitusque ad beatitudinem a natura videtur. Homo natura sectatur voluptatem, & vehe-

(a) Vide Cic. de Finibus lib. v.

vehementius majorem, perfectissimam necessario, idest tota sua natura & vi. Idem vero averfatur dolorem, & quidem majorem magis, maximum necessario, ac tota sua natura. Sunt haec cuicumque ex intimo sui sensu nota. Quum autem beatitudo sit posita in statu voluptatis undique perfectae (7), miseria in statu doloris & perturbationis (8); sequitur, hominem beatitudinem quidem necessario, idest tota sua natura, confectari; averfari vero miseriam. At quod tota vi & natura nostra sequimur, & in quod naturaliter tendimus omnes, in id profecto a natura sumus geniti. Cur nemo, inquit aliquis, id adipiscitur, ad quod omnes geniti sumus?

§. X. Qui operatur erronee ac praepostere non potest beatitudinem aut adipisci, aut conservare, etiam si adeptus fuerit. Nam quum malum pro bono amplectatur, bonum pro malo averfetur, qui erronee perverfeque operatur; & dolor, adeoque miseria ex malo, voluptas & beatitudo ex bono nascatur suapte natura (3); is recta miseriam petit, beatitudinem vero fugit, qui erronee operatur.

§. XI. Qua ex re haec sequuntur confectaria. Primum, ut qui magis errat, magis etiam miseriae sit obnoxius: minus, qui errat minus. Quum autem qui magis sapiens est, minus erret; efficitur, ut qui magis sapiens est, minus miseriae sit subiectus. Tum, ut nisi quis sapientissimus sit, ut nunquam erret, is primam hanc miseriae causam vitare nullo modo possit. Nihil clarius hanc propositionem demonstrat, quam stultarum nationum vita inops, ferox, inhumana, acrumnosa, misera denique.

§. XII. Homo suae relictus sapientiae nequit esse omni ex parte beatus: atque haec est prima miseriae humanae causa, eaque cum natura ipsa nostra cohaerens. Nam cum homo non sit infinite sapiens (9), ac ne esse quidem *nat' sctay*, essentialiter possit; errori

rori subiectus est, ac propterea miseriae (10). Est autem prima haec, ut dixi, miseriae nostrae causa naturae ipsi infixa, & ut ita dicam, *essentialis*. Quando autem ei *essentialis* esse nequit sapientia infinita; *essentialis* erit defectus a summa illa & absolutissima intelligentia: unde quoniam natura ei adhaeret hujusmodi malum *metaphysicum*, ut Leibnitiani vocant: natura quoque haec illi miseriae causa adhaeret, ac penitus est infixa.

§. XIII. Qui nec in se undique perfectus est, atque *αὐταρκήστατος*, se *contentissimus*, ut nihil sibi desit ad perfectam naturae plenitudinem; nec infinitae potentiae est, ut possit id omne efficere, quod maxime cupit, ut & se plene perficiat, & adversa omnia potentissime removeat, is hinc quoque miser necessario est, si naturae & potentiae suae relinquatur. Nam is & non habet in se voluptatis plenae causas sufficientes; & vi destituitur, qua aegritudinem, dolorem, perturbationes a se amoliri possit. Itaque & natura sua impar sui est desiderio; & omnimodis torquetur affectibus, qui ex natura imperfecta, nisi potentissima vi sustinetur, necessario erumpunt.

§. XIV. Homo & finitae est naturae, ut non sit sibi ad beatitudinem sufficientissimus; & imbecillis, ut non possit ipse per se mala omnia propulsare: itaque quum sibi plurima deesse perferat, tum plurima cupit, quae efficere nequit. Quocirca ex binis etiam hisce causis sibi suapte natura adhaerentibus, nisi aliunde perficiatur, & juvetur, miser est. Ac necessario miser est: nam nec potest non sentire, quae sibi desunt; nec, quum beatitudinis, idest infiniti boni, natura sit appetens, non ea cupere necessario, quae sibi desunt; nec tandem non ea velle propulsare, nec interim posse, quae ei mala undequaque accidunt, imminere.

§. XV. Confectum est, si quid cerno, hominem, qualis

qualis nunc est, ipsum per se necessario esse miserum, & quidem ex triplici fonte. Nam nec infinite intelligens est, ut possit omnem errorem evadere: nec infinite perfectus, ut ipse sibi ad beatitudinem sufficiat: nec omnipotens, ut queat & quae concupiscit omnia consequi, & quae horret omnia a se remove. (a) Potest is quidem (idque humana sapientia personat) & dare operam, ut minus erret, quo minus sit miser: & ad naturae indigentiam suas cupiditates adducere, quo minus torqueatur: necessaria mala fortiter ferre, quo minus sentiat: voluntaria vero sapientia & prudentia vitare, ut ne magis etiam miser sit, quam natura est. Sed ut suae relictus naturae, nec erret unquam, nec ullis cupiditatibus agitur, nec mala, saltem necessaria, sentiat, id vero efficere nullo pacto potest. Quam ob rem perridiculi mihi Stoici fuisse videntur, qui eo hominem sophismatibus suis evehere conabantur, quo ire tota resistit natura. Quasi scilicet qui natura & necessario miseri sumus, ut demonstratum est, phantasia, velut noctambuli, beati esse possimus. Re enim, non imaginatione, haec nobis bea-

(a) Huic adde naturam irritabilem ex singulis bonorum vel malorum ideis: quae postquam scilicet concitata est, animi impotentes evadimus, solisque occupamur affectibus. Praeclare hoc hominis ingenium depingit Euripides in Medea v. 108.

τι ποτ' εργαζεται
Μεγαλοπλαγχον, δυσναταπαυσον
Ψυχη, δηχθιστα νακοις;

Quid porro faciet
Facile multumque irritabilis animus
idemque cogi impatiens, solisque malorum ideis occupatus? Sed vix Graeca verti possunt; adeo sunt
εργατικά, & e media physiologia expromta.

beatitudo concilianda est, siquidem ullius futura est pretii.

§. XVI. Quibus ex rebus illud fit, hominem, ut sit undequaque beatus, indigere ope entis sapientissimi, perfectissimi, potentissimi: nam nec finitum intellectum perfecte emendare potest, nisi infinita sapientia: nec naturam plene perficere, ut nihil ei desit, nisi natura infinite bona & perfecta, sibi que sufficientissima: nec mala omnia potentissime amoliri, nisi infinita potentia. Quocirca si nullum sit in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, omnium animantium, quae in terra gignuntur, miserrimus sit homo necesse est: quippe qui eas in se miseriae causas habet, quibus ceterae animantes destituuntur, vagantem rationem, & infiniti appetitum. Nam eae postquam ventri & veneri satisfacere, nullis fere aliis cupiditatibus perturbantur. Quumque non sint infiniti appetentes, ad naturam, non ad libidinem, ut major hominum pars, vivunt (a).

§. XVII. Atque idem porro sequitur, si quidem existat in universo ens intelligentissimum, optimum, potentissimum, sed universi nullam curam, nullamque procuracionem gerat, nec ullam habeat humani generis providentiam. Quamobrem Athei, qui omne Numen tollunt, & Epicurei, qui Deum ponunt, sed omnem ei denegant providentiam, si & sui, & huiusmodi rerum naturae interdum reminiscantur, nequeunt non esse omnium animantium miserrimi. Nam & insitam cuilibet miseriam non possunt non continenter persentiscere; & nullum ad eam levandam nec in sese, nec in rebus extra se positis, nec in ulla rerum causa praesidium inesse existimant, ac ultro farentur. Inde vero est, ut nulla sit in hominum societate gens pestilens.

(a) Vide La Circe del Gelli.

stilentior : nam non possunt non saepissime aut prae animi cupiditatibus exardescere, aut prae desperatione omnes in partes agi : ex quo sequitur, ut quidvis moliri, ac omnia perturbare, sicubi possunt, parati sint :

*Indomitus veluti quadrupes ubi frena momordit,
Par levibus ventis rapitur celerique sagittae;
Expatiat agris, & fossas transilit audax;
Tum si forte turbam, aut equitis crepitantia flagra,
Audierit, cursum ingeminat, fugit ocior Euro,
Inque leves nebulas volucris pede spargit arenam:
Jussus restrictis tandem subsistere loris,
Non equitem sentit, non lora; sed impetu coeco
Fertur, anhelantem donec fessumque relinquit
Spiritus, ac timidos vincat labor ipse furores.
Haud secus illecebris diraque cupidine raptus,
Pectore sacrilego qui sanctum numen abegit,
Dissimulat quidquid verax & conscia velli
Alto corde monet natura, neque audit habenas:
Exhaustus tandem jactante libidinis aestu
Concidit, incassum suspirans viribus aegrus (a).*

C A P U T II.

Existere Ens aliquod intelligentissimum, & potentissimum, ab eoque universum procreari, & in eo beatitudinis nostrae spes omnes esse figendas.

§. I. **P**lurima esse in universo, non aeterna aut ipsa per se existentia, sed genera; eaque aut intelligentia, & potentia; aut inertia & bruta: plurima quoque quotidie gigni & corrumpi, inter explorata ac patentia habemus. Itaque super ea re contentiose disputamus.

(a) Poliniacus in Antilucetio lib. I. vers. 790.

sputandum non est. Neque vero regeratur, quaecumque nasci & interire videntur, modificationes esse substantiarum aeternarum: nam id primum ineptum est, & absurdum: quippe quum natura aeterna sit immutabile esse, ut in Ontologia demonstratum est; intelligi non potest, quum tantae mutationi esse possit subjecta. Deinde quidquid illae sint, generationes certe sunt rerum a rebus, veluti hominis ab homine, plantae a planta, ac propterea series & progressiones entium aliorum ex aliis nascentium, ut non minus omnis efficientis moderantisque causae expertes esse possunt, quam quae ex nihilo fiunt.

§. II. In generatione, infinita entium genitorum & generantium series repugnat. Nam quum in hac serie nulla statuatur prima, quae contineat rationem sufficientem ceterarum omnium rerum; tantundem est infinitas rerum series, quarum una ab alia pendeat, ponere, atque statuere effectus infinitos sine ulla ratione sufficiente; quod & ineptum est, & absurdum. Idem quoque efficitur, si eae generationes sunt successivae evolutiones, ut pater: nulla esse potest consequens, nisi sit antecedens; nec ulla certa antecedens, ubi infinitus est progressus praecedens.

§. III. Existunt in universo generationum entium quum viventium tantum, tum & rationalium series (1); id pater exemplo plantarum, brutorum, hominum. Quum autem repugnet series infinita a parte ante (2); consequitur harum serierum omnium primam esse, & independentem causam.

§. IV. Ex nihilo sine ulla externa causa, & sine ulla ratione sufficiente, nihil fieri potest; cujusque ergo effectus causa existat necesse est, in qua contineatur integra, & adaequata ejus effectus ratio sufficiens.

§. V. Existit principium aliquod aeternum actuum universi. Est enim aliquid, quod generatur & interit, etiam intelligens & potens (1); id per infinitam

nitam generantium, & generatorum seriem fieri non potuit (2), sed per series non infinitas (3): quae porro series ex nihilo esse non potuerunt, idest sine causa, in qua earum adaequata ratio sufficiens non contineretur (4); ergo est ens aliquod per sese, & aeternum, activumque principium universi, in quo serierum omnium entium mundanorum prima adaequata ratio sufficiens contineatur: causa mundi efficiens.

§. VI. Si fingatur existere aeterna materia sine motu, haec a quiete sine causa externa ad motum nunquam transibit (4). Eodem modo si fingatur existere materia cum vi motrice sine ullo intellectu & ratione, nec quidpiam aliud, impossibile intrinsecum erit ex huiusmodi materia emergere posse rationem & intellectum. (a) Pluribus aliis propositionibus eadem ratio adaptari potest, omniumque eadem semper erit demonstratio.

§. VII. Existit principium aliquod activum aeternum, quod sit intelligens & potens. Nam in seriis rerum mundanarum quaedam sunt intelligentes & potentes (3): si nihil autem esset aeternum intelligens & potens, series istae essent sempiternae, idest sine ulla prima, quod esse nequit (2); existit ergo ens quoddam aeternum intelligens & potens, in quo sit ratio sufficiens adaequata serierum mundanarum intelligentium; nisi si dicere velimus, huiusmodi series ex causis non intelligentibus provenisse, quod aequè impossibile est (4. & 6.). Quae quidem, nisi vehementer fallor, perspicue demonstrant, existere mentem aeternam, intelligentissimam, potentissimam, quae sit

(a) Scholae est hoc axioma propositum, Nihil reducitur in actum nisi per ens actu. Mechanicorum hoc, Nullum corpus suapte natura a quiete ad motum transit.

sit prima causa creatrix, & conservatrix universitatis rerum. Sed operae pretium erit haec aliis quoque ex locis pertractare, atque longius provehere.

§. VIII. Sine mutua quadam attractione singulorum materiae partium, & magnorum globorum mutua aliorum in alios gravitatione, universitatis rerum ordo consistere non potest. Enim vero sine attractione minimarum materiae particularum corporum unitas nec esse, nec intelligi potest, quemadmodum Philosophi ostenderunt: nec sine mutua magnorum globorum gravitatione mundanus ordo aut nasci, aut stare. Quae res quoniam explorata est, atque a Physicis demonstrata, longiorem orationem nostram non exigit.

§. IX. Vis attractrix particularum minimarum nec infinita est, nec necessaria & unum in modum suapte natura determinata, ut nullius modificationis capax sit. Nam vis attractrix decrescit in ratione duplicata distantiarum, quemadmodum est a Newtono demonstratum; & varie modificatur pro varietate particularum; & entia finita pro subjectis habet: quae autem talia sunt, nec infinita esse possunt, nec necessaria suapte natura, idest unum in modum determinata.

§. X. Si vis attractrix, & vis gravitatis essent aeternae, independentes, eae & infinitae essent, & necessariae: nam infinitas & necessitas attributa sunt essentialia entis aeterni, quemadmodum Metaphysici demonstrant. Qua ex re conficitur, eas vires a causa aliqua pendere: nam nec infinitae sunt, nec ita necessariae, ut nullius alterius modificationis sint capaces (9).

§. XI. Vires huiusmodi provenire nequeunt ab anima mundana, una, individua, & aeterna, atque naturae ipsius necessitate operante, quemadmodum Pantheistae opinantur. Ita enim & infinitae essent, & unum in modum determinatae, nullaque esset ea, quam

scholae dicunt, *contingentia*; ut ex superioribus patet: quae quum sint falsa, ab hujusmodi principio esse nequeunt.

§. XII. Quum ergo vires istae non sint aeternae, necessariae, & essentialia materiae; nec proveniant ab anima mundana; nec ex nihilo esse possint, aut ex serie causarum infinita, ut ex superioribus constat: ac praeterea harmonice operentur, totumque universum ordinatissimum efficiant; reliquum est, ut proveniant ab ente aliquo aeterno & intelligente, quod libertate, non vero ulla naturae suae necessitate, eas creat & conservat.

§. XIII. Axioma est Philosophorum omnium, eorundem effectuum eandem esse causam.

§. XIV. Causa aeterna intelligens & libera, qua vires illae creantur & conservantur, eadem causa est universi, & quidem unica. Enim vero quum universum hoc spectabile duabus illis viribus contineatur (8); eae vero vires a causa aeterna intelligente & libera proveniant (12): eadem illa causa erit universi. Quum vero vires istae ita universum conforment, ut illae in eundem finem, atque ordinem conspirent, ut patet vel ex mediocri rerum naturalium contemplatione; & eorundem effectuum eadem sit causa (13); conficitur unam hanc intelligentem & liberam aeternam naturam, unicam esse universi causam.

§. XV. Est autem haec causa non solum ad originem, verum etiam ad conservationem universi necessaria. Nam sine illa nec prima universi stamina, primaeque formatrices universi vires intelligi, & esse possunt, nec conservari; quum & finitae sint, & modificationum variarum capaces, adeoque perturbationis. Super qua re lectu dignissima sunt, quae Newtonus scribit in scholio generali Principiorum mathematicorum Philosophiae Naturalis, quaeque saepe adnotat in scholiis Opticae.

§. XVI.

§. XVI. Hoc ens aeternum, quod causa est universi creatrix, & conservatrix, & intelligentissimum est, & potentissimum, & optimum. Nam hoc ens conservat hunc praeclarum pulcherrimumque universi ordinem (15): qui existit ex structura partium infinitarum numero & varietate, finibusque peculiaribus infinitis: conservari vero is ordo nequit nisi summa intelligentia & potentia; intelligentissimum igitur est & potentissimum. Praeterea quum hoc ens aeternum sit; nequit non esse perfectissimum: nam quae existentiae & essentiae suae nullas habent causas, ne suae limitationis quidem ullas habere possunt: quae vero talia sunt, infinite perfecta sunt. Vide ut hoc argumentum prosequitur Wolfius in Theologia Naturali.

§. XVII. Constat ergo existere ens quoddam intelligentissimum, & optimum, cujus numine rerum haec universitas creata sit, & conservetur. Quum autem unum hujusmodi ens sufficiens sit, quippe in quo contineri potest ratio sufficiens omnium possibilium: unumque demonstrent ordo, & unitas universi; dubitandum non est, unum illud esse, non plura. Hoc autem ens *Deum* appellare solemus ex adspectu praecipuae proprietatis, futurorum nimirum intelligentiae & praescientiae; ergo existit Deus, & quidem unic.

Cor. Cum is sit & intelligentissimus, & optimus; ejus tantum sapientia & bonitate beati esse possumus. Cetera nugae. Aut igitur omnis felicitatis abjicienda spes, aut in eo figenda tota.

Scholion. In divina natura adferenda argumenta diversorum generum protulerunt Philosophi. Praeter ea, quae ex intima metaphysica desumuntur, quaeque paullo sublimiora sunt, quam ut omnes homines intelligere possint, praeclara certe sunt & perspicua, quae ex rerum naturalium ordine atque structura deducuntur. Sunt ea numero prorsus infinita: nam nul-

la res est, quam si attente contemplari fuerimus, characterem ac ampla manifesta aeternae hujus mentis non praeferebat indicia, seu vastissimos universi globos, eorumque perennes, & adcuratas motiones velimus intueri; seu naturam luminis; seu partes telluris nostrae, aërisque atmosphaeram & vires; seu totius globi terraquei situm, aquam, montes, planctas, bruta, homines: ex quarum rerum singulis Derham exactissima argumenta existentiae divinae mentis contrivat in Theologia physica. Sed quum haec in secunda parte edisseruerimus, praestat pauca observare de unius oculi structura, quae adeo mirabilis est, ut ea solum omnibus numeris absolutam demonstrationem existentiae Dei praestare posse confidam. Finis oculi est visio. Neque enim cum Lucretio delirabit, puto, ullus, ut oculos dicat non esse factos videndi gratia, sed factos fortuito, usum esse detectum. Jam vero ad eum finem ita partes omnes oculi conspirant, ut manifestum sit ab industri aliquo Artifice esse compositas & conformatas. Nempe ut visio perficiatur, necesse est, ut externarum rerum imagines in oculi fundo depingantur. Depinguntur autem radiorum focus exacte in retinam incurrentibus. At foci hujusmodi nullo modo in retinam cadere possunt, nisi dum ex objectis reflectuntur divergentes, ope aliqua convergentes evadant. Eam in rem conformata est tunica cornea, atque ita dispositi humores, forma extrinsecus convexa, ut radii lucis oculum penetrantes refringantur refractione ad perpendiculum, atque ita convergentes evadant. Praeterea quoniam aut nimia copia lucis, aut nimis parva quantitas efficere possunt, quominus imagines clare & distincte depingantur; idcirco musculus instructus est oculus, quibus pupilla dilatari, aut constringi possit. Tum propugnacula addita sunt extrinsecus, palpebrae, & supercilia. Praeterea eo loco locatus est, in quo maxime erat necessarius.

Infi-

Infinita alia hujusmodi adnotant Derham, & Niewentitius, quae demonstrant aperte non sine cura summae mentis fieri. Concludamus Ciceronis verbis: *Quod si omnes mundi partes ita constitutae sunt, ut neque ad usum meliores potuerint esse, neque ad speciem pulchriores: videamus, utrum ea fortuita sint, an eo statu, quo cohaerere nullo modo potuerint, nisi sensu moderante, divinaque providentia. Si ergo meliora sunt ea, quae arte perfecta sunt, nec natura quidem rationis expertus est habenda. Qui igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum adspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione atque arte moveatur? aut cum solarium vel descriptum, aut ex aqua contemplare, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem putare? Quod si in Scythiam, aut in Britanniam, sphaeram aliquis tulerit hanc, quam nuper familiaris noster effecit Postidonius, cujus singulae conversiones idem efficiunt in Sole, & in Luna, & in quinque Stellis errantibus, quod efficitur in coelo singulis diebus, & noctibus: quis in illa barbarie dubitet, quin ea sphaera sit perfecta ratione? Hi autem dubitant de mundo, ex quo & oriuntur & fiunt omnia, casu ne ipse sit effectus, aut necessitate aliqua, an ratione ac mente divina: & Archimedes arbitrantur plus valuisse in imitandis sphaerae conversionibus, quam naturam in efficiendis, praesertim cum multis partibus sint illa perfecta, quam haec simulata sollertius.*

CAPUT III.

*De summa Dei Bonitate, qua vult omnes beatos,
deque legis natura, & necessitate generatim.*

§. I. **N**atura intelligentissima, potentissima, optima, idest Deus, sibi est ad perfectam beatitudinem sufficientissima: neque ulla re externa aut perfici potest, aut turbari. (a) Nam quum sit infinite perfecta; nullius externi boni indigere potest ad beatitudinem. Quumque ejus sapientia sit infinita, potentia vero & voluntas aequales; nec errore perturbari potest, nec desiderio angī. Itaque nihil ei deest ad perfectam felicitatem.

§. II. Qua ex re consequitur, ut natura haec beatissima nec invidet ulli, nec malefica sit. Nam invidere & irasci imbecillitas sunt naturae alicujus boni indigentis: nullius vero boni indiget Deus. Praeterea alteri malefacere, quin sit ei quocumque modo bonum, aut ex invidentia proficiscitur, aut ex ira, & odio; at nulli invidet Natura beatissima, nulli irascitur; ne malefacit igitur quidem. Itaque quam absurdum est quorumdam systema, qui super Deum bonum malum alterum induxerunt, qui quum aequae sit sapientissimus, potentissimus, & perfectissimus, in eo tamen suam ponat integram felicitatem, ut aliis malefaciat? Pugnant enim haec cum natura aeterna & beatissima.

Schol. Sed quaeret quispiam, si ita se res habet, qua

(a) *Herc. apud Eurip. in Herc. fur. extr.*
Δεῖται ο θεός, εἴπερ ἐστ' οὕτως ο θεός,
οὐδεν. . . . Nam Deus, siquidem omnino
Deus est, nullius rei indiget.

qua ex caussa tot mala homines perpetuo affligant? Scilicet quemadmodum argumentatur apud Lactantium Epicurus, aut Deus potest auferre mala, nec vult: aut vult, nec potest: aut neutrum. Si primum, invidus est, & malignus; si alterum, imbecillis: si tertium, & invidus & imbecillis. Haec argumenta effecerunt, ut recentibus temporibus existimaverint quidam defensores unitatis Dei, impares nos esse ad ea super re cum Manichaeis disputandum. Petrus scilicet Baelius, quum Manichaeorum argumenta ornasset, atque longe lateque provexisset in Dictionario Historico-Critico Articulis *Manichaeus*, *Pauliciani*, *Ovidius*, *Origenes*, audacter pronunciat, nulla naturali ratione dissolvi posse. Sed aut ego fallor, aut sunt illa inepta sophismata (a). Quod ut intelligatur observandum est cum Leibnitio, tria esse malorum genera, quae in natura humana reperiuntur, *metaphysicum*, *physicum*, & *morale*. Metaphysicum est defectus a summa perfectione, idque necessario naturis creatis inhaeret, quas facere infinite perfectas non potest Deus. Morale vero, idest peccatum, ex metaphysico & libertate originem trahit; neque enim ob alias causas peccant homines, nisi quia finita ratione libere abutuntur: quia omne peccatum est aut ignorantia, aut cum ignorantia conjunctum. Physica tandem mala, si attente expendantur, aut bonis compensantur, ut fames voluptate ci-

B 4

bi

(a) *Quidam ut huic argumento respondeant, omnia mala pernegant. Nulla esse mala Euclides Megaricus docuit, apud Laërtium. Stoici sola peccata in malis habent, ut sola honesta in bonis. Vid. Cic. disp. Tusculan. v. S. Basilii Hom. 2. in Hexaëmeron sola item peccata inter mala numerat: cetera nugas esse, nec in malis censenda. Vide & Pope An Essay on man, quaeque nos dicturi sumus quinta parte Diff. IV.*

bi, labor somno; aut realia sunt bona, ut poenae; siquidem iis homo punitur, ut ad bonam frugem convertatur; aut praeparatio ad virtutem, qua vel continetur beatitudo, vel ad beatitudinem itur. Sed cur, inquit Baelius, moralia mala Deus pro summa sua sapientia & potentia non impedivit? Nempe impedire, atque emendare perpetuo studet, quantum natura finit rerum, & ratio suscepti mundani operis ac ordinis: nam, ut ait S. Aug. lib. 2. sup. Gen. ad lit. cap. 1. & S. Thomas 1. p. q. 86. art. 5. ad 1. *in constitutione rerum naturalium non consideratur quid Deus facere possit, sed quid naturae rerum conveniat.* (a) Vide dicta in III. parte Elementorum.

§. III. Deus nequit velle hominum miseriam, nisi consequenter, idest quin ipsi (ex ordine mundi posse debent) libere sibi consciscant, ac mereantur. Nam quum sit natura optimus, agatque ex bonitate, nequit ulli ex sese velle malefacere; omnia amat: nullum vero majus malum mentibus inferri potest, quam miseria; non potest igitur, salva sua bonitate, creaturarum rationalium miseriam primo & antecedente consilio velle.

§. IV. Deus vult voluntate antecedente hominum beatitudinem. Nam homines creat beatitudinis, & miseriae capaces, & ita quidem, ut natura ipsa beatitudinem appetant, averfentur miseriam. Quod si nolit esse beatos, nolitque iis media beatitudinis praestare, quum ipsi suapte natura beati esse nequeant; vult profecto antecedente consilio miseros; quod velle nequit. Nec sola ratione id discimus, sed tota religionis revelate oeconomia: passim enim in divinis scri-

(a) Hoc axioma fundamentum Theodiceae fecit Leibnizius. Qui Theodiceam horremus, quid Augustino ac Thomae faciemus? Illud facti est: hoc juris a nostris Theologis efflagitabis.

scripturis testatur, se amare, velleque omnes homines beatos fieri, atque ad agnitionem veritatis venire.

§. V. Ex natura Dei sequitur etiam Deum velle antecedente voluntate perficere hominis intellectum, voluntatem, & potentiam. Nam quum ex natura Dei sequatur, ut velit hominem beatum; nec is esse ullo modo beatus possit, nisi emendatis gubernatisque intellectu, voluntate, & potentia, ex quarum facultatum imperfectione hominis necessario provenit miseria; nisi facultates illas perficere velit, atque emendare, regereque, vult eum esse miserum; quod naturae divinae adversatur (3).

§. VI. Deus nequit communicare homini suam infinitam intelligentiam & potentiam, ita, ut illa sit ei essentialis. Dogma scilicet est eorum omnium, qui de Deo philosophantur, efficere creaturam non posse, quae intensitate & extensione perfectionum sibi sit aequalis. Quod & pluribus aliis argumentis confirmari potest, & iis potissimum, quibus aperte demonstratur, naturam divinam esse non posse, nisi unicam, & necessitate naturae suae existentem. Praeterquamquod pugnantia inter se sunt, quemadmodum perspecte observat Wolfius, naturam undequaque perfectissimam, eandemque dependentem: limitatum enim sit necesse est quidquid non suapte existit natura, sed ab altero: nam non existere semper, nec suapte natura, modus est existentiae.

§. VII. Quoniam ergo homo nequit ipse in se habere essentialiter infinitam intelligentiam, naturam, & potentiam; sequitur eum esse non posse suapte natura beatum, sed participatione tantum alterius rationis, bonitatis, & potentiae. Nempe potest Dei supremam rationem sibi quomodocumque revelatam rationi suae addere, quo illam augeat; aut substituire, ubi deficit: & divina bonitate ac potentia adjuvari.

§. VIII. Nemo, opinor, ambiget, Deum posse hominem perfecte beatum efficere, idque tribus mediis. I. Communicatione supremæ rationis, ne erraret. II. Ope eum adjuvando, ut quod rectum & bonum intelligit, opera perficiat. III. Intima bonitatis suae diffusionem. Nempe quum sit intelligentissimus, potentissimus, optimus; intelligitur perspicue id statim fieri, ac vult.

Scholion. Quaerit hic fortassis quispiam, ecquid causæ sit, cur non & in hac quoque vita plene beatos efficiat Deus homines? Nempe ejus beatitudinis, cujus sunt illi ex mundi legibus capaces, dum hic agunt, omnibus media suppeditat: nam & rationem, qua bona & mala discernere possint, natura ipsa omnibus impertitur; & cum ratione prima quaedam justitiae & honesti semina (a): & imperum ad se conservandum, ac suam felicitatem perquirendam indit. Accedit eodem lex altera supernaturali modo promulgata, ac quacunque patet tellus diffusa, cujus summa est mutua hominum caritas, qua maxima, quae in terris haberi potest, beatitudo continetur. Sed quominus plene hic beatos efficiat, & vetus Adamitica noxa vetat, & naturae totius ratio positusque ordo: neque enim hujusmodi homines Naturae, cujus pulchritudo in rerum perpetuo ac ordinatissimo cursu posita est, partes esse possent. Itaque immortales & beati ad alterum & intelligibilem mundum pertinere tantum possunt, non ad hunc corporeum, ac perpetuo, licet harmonice, defluentem. Quocirca, quod Dei benignitatem decet, legibus, in primis naturae, quae omnes peraeque spectant, aliisque instrumentis, homines, dum in terris degunt, ita moderari, ut & virtutem, & qualemcumque, cujus hic capaces sumus, bea-

(a) Vide locum Tullii egregium de Finib. v. 22.

beatitudinem adipisci possint, id illum efficere porro demonstrandum est (a).

§. IX.

(a) Cur, inquit aliquis, cum mala sublata venerit Christus, ecce qui tollit peccata mundi, tam simus hodie pravi, miserieque, quam olim? Addunt Paulli locum ad Rom. 1. 28. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia (de Ethnicis loquitur) tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea, quae non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate: fursiones, detractores, Deo odibiles: contumeliosos, superbos, elatos: inventores malorum: parentibus non obediens: insipientes, incompósitos: sine affectione, absque foedere: sine misericordia. Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte. Quorum omnium quid est, quod & in Christianis ipsis non hodie abunde cernatur? Adeone peccata nostra abstulit? Memini in impuri jam hominis libello hos Euripidis ex Hercule furioso legisse versiculos, quos Amphitruo in Jovem jactat, versu 344.

Σὺ δ' εἰς μὲν εὐνὰς κρύφεις ἡπίστῳ μολεῖν,
Τάλλότρια λείτρα, δόντος ἔδενός, λαβῶν,
Σώζειν δὲ τὰς σὺς ἔκ ἐπιστάτῃ φίλῃς;
Ἀμαθὴς τις εἰ Θεός, ἢ δικαῖος ἔκ ἔφους.

Quae sunt scommata ac impia nostrorum cinaedorum flagitia, & aliena multo a doctrinae Evangelicae fine: non enim hujus vitae felicitatem facturus venit Christus; quippe quantula vitae totius ac sempiternae haec est particula, quam hic decerpimus? aeternum igitur beneficium largitus est: hic tantum beatæ vitae, quae superest, viaticum parare nos jubet; quod Dei amore omnique virtute fit. Hanc quinimmo vitae hujus auram odisse praecipit, si ullo modo alteri illi & verae sit obstaculo futura: qui odit,

§. IX. Lex est intellectus & voluntatis finitae norma ab eo promulgata, qui & sapientissimus sit, ut recte regere possit; & potentissimus, ut adigere ad observationem valeat; & qui jus habeat in eos, quibus dat.

§. X. Et quidem Lex ferri nequit, nisi ab eo, cujus ratio praestantior sit. Nam quum intellectum regere debeat, & voluntatem; omni erroris suspicione carere debet; quod esse non potest, nisi promulgetur a ratione sapientissima. Itaque perspece dictum est a Democrito, *imperare sapientioris esse*. Praeclara super ea re observat Aristoteles in Politicis. Inde vir doctus eam distinctionem hominum repetit, ut, si non jure, saltem facto, sint alii *natura servi*, alii *natura dominantes*. Nempe qui stupidi sunt, crudi-que lateres, quum ratione directrice destituantur, servire tantum possunt, non etiam imperare; quum contra

odit; *inquit*, animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodiet eam. *Peccata vero quum dicitur Christus sublatum venisse, duplicem habet intellectum*. I. Ut *originalis noxae reatum piaculari crucis sacrificio expiaret, quod plene, proque omnibus fecit*. II. Ut *omnibus fidem & gratiam largiretur, quod ex parte sua efficit*. Quantum in medico est, *inquit Augustinus*, venit sanare aegrotum. Si unum semen, *inquit idem Augustinus in Psalm. 147.*, extremo, unus Jacob, unus Israël, & omnes gentes unus in Christo; ergo ad omnes pertinet gentes quod revelavit ipsi Jacob, & ipsi Israël: & illi soli in aliis gentibus deputandi sunt, QUI NOLENTES CREDERE in Christum, NOLUNT RECEDERE ab oleastro, & inferi olivae: remanebunt in silvosis rami steriles & amari. *Aut qui, si crediderunt, ipsi fidem & charitatem deseruerunt: Deus enim non deserit, nisi deseratur.*

tra ii, qui praestante sunt ratione animoque praediti, & se, & alios regere possint. Oportet etiam, ut Legislator potentia polleat impellendi subditos ad obsequium legis; alioquin lex doctrina potius erit, & consilium, quam lex. Sed & oportet, ut jus in eos habeat, quos legibus regere studet, ut legislatio sit justa: nam lex quasi frenum est libertatis, ut injusta coactio videri possit, nisi ab eo feratur, qui jus habet imperandi.

§. XI. DEUS habet omnes characteres perfectissimi, & veri legislatoris. Nam & est intelligentissimus, idest infinita ratione praeditus, qui idcirco plene comprehendit creaturarum rationalium naturam, vices, defectus, & vias atque rationes omnes, quibus regi eas oportet. Deinde est potentissimus, ut possit ad leges observandas adigere, propositis poenis, vel praemiis. Tandem quum sit omnium creator, & conservator, jus habet absolutum in omnia, ut idcirco nemo sit, qui quaeri possit, sibi libertatem naturalem diminutam. Nempe quaelibet mens natura ipsa sub Dei imperio nascitur, atque est. Sed & solus Deus supremi & perfecti naturae legislatoris characteres habet, quum solus sit sapientissimus, potentissimus, optimus, & suapte natura universi Dominus.

§. XII. Quae quum sint, videamus porro, qua ratione Deus ope legislationis & gratiae homines ad veram beatitudinem ducere possit. Arque principio, legislatione, & gratia homines plene beatos efficere potest. Nam quum divina legislatio sit communicatio supremae rationis divinae brevi hominis rationi; gratia vero communicatio potentiae, & bonitatis divinae; legislatione & gratia fontes omnes humanae miseriae purgare potest.

§. XIII. Vires, quae sunt in natura, quarum reddere rationem per antecedentes non possumus, sed quarum ratio sufficiens aut in natura ipsa est, aut in Deo, leges

leges naturae mechanicas appellamus. Ejusmodi sunt vis attractrix in materia universali, vires centripetae, & centrifugae Planetarum, quibus universi ordo continetur. Si quae sunt ejus generis in natura humana, leges naturae humanae machinales habemus. Tales autem sunt vires corporis, temperamentum, instinctus, propensiones &c.

§. XIV. Hominis finis esse alius nequit, nisi perfecta beatitudo (cap. I. 9.); nam ejus gratia & est, & omnia suapte natura operatur, ita scilicet, ut citius nolit esse, quam non esse beatus. Quum ejus rei rationem ex anterioribus in natura causis reddere nequeamus; fit ut hic in hominibus ad beatitudinem imperus lex sit naturae humanae mechanica (13).

Scholion. At enim; homo non voluptate permovetur, sed dolore; finis ergo est evitatio doloris. Haud equidem id negaverim: sed hoc conscire sibi, se ab omni dolore atque aegritudine vacare, puraque frui voluptate, plenam perfectamque beatitudinem voco.

§. XV. Homo a sui ipsius natura monetur, ut se regat aliqua lege entis intelligentissimi, & potentissimi. Est enim hominis finis beatitudo (ex superiori), ad quam natura ipsa ferrur. Quum vero beatitudinem hanc consequi nequeat, nisi perfectione intellectus, appetitus, naturae, & potentiae (ex superioribus); quae perficere nequit, nisi ope entis intelligentissimi, & potentissimi; consequitur a sui ipsius natura moneri, ut se lege entis hujusmodi regat. Naturalis haec est in omnibus hominibus cognitio, idest talis, ad quam natura ipsa impellitur, ut quivis ipse per se intelligere possit, si vel minimam super natura sua & origine contemplationem instituerit. Est autem haec rectionis indigentia prima quaedam fax, qua homines omnes regantur in perquisitione legis naturalis.

§. XVI. Homo, qualis nunc est, naturae lumine conjicere potest existere summam hanc legem, ejusque

que generalissima saltem capita intelligere. Eam propositionem sic demonstro. Nam homo naturali sua ratione haec intelligit: esse supremam quandam mentem intelligentissimam, & potentissimam: ab eo omnia esse facta, & gubernari; adeoque hominem ipsum, qui universitatis rerum pars est. Agnoscit praeterea summam illam mentem, nec invidere cuicumque posse, nec irasci, nec malefacere; adeoque amare non posse, hominum miseriam, sed velle beatitudinem. Jam ea beatitudo ut obrineatur, exigitur omnium primum emendatio intellectus, quae fieri nequit, nisi communicatione summae divinae rationis, quae aeterna est, & naturalis lex; ergo naturali sua ratione intelligit existere supremam legem creaturarum atque finitarum mentium directricem. Itaque qui legis hujusmodi naturalem cognitionem pernegant, ii negare quoque debent cognosci ab homine ea omnia, quae superius demonstrata sunt. (a)

§. XVII. Et quidem praecipua, & generalissima capita naturalis hujus legis homines omnes intelligere possunt, qualia sunt, nos sub Dei imperio nasci; adeoque esse illum nostri creatorem, gubernatorem, benefactorem, eique debere servitutem, invocationem, gratiarum actionem, quae sunt prima capita, ex quibus virtutes & officia erga Deum sequuntur. (b) Itaque & na-

(a) Quid, inquit aliquis, faciemus populis Atheis? Quid iis, qui inter feras ferarum instar adoleverunt? Illos ego in fabellis habeo, ut alias demonstravi: horum si unus aut alter extitit, cum iis facere jubeamus, qui stupidi nascuntur, atque adolescunt. Sed & in his esse aliqua occulta possunt Dei consilia.

(b) Crederes fuisse theologos, qui negarent naturae vi atque lumine ea cognosci, mibique, qui docuerim, criminari verterint? Sed id interea vota nostra Ecclesia docet.

& natura ipsa sentimus, & facili ratione effcimus, non posse a virtutibus beatitudinem separari: vitiiis miseriam procreari. Tum non esse nostri dominos, sed custodes & amicos; adeoque maxima cura debere nos conservare, nihilque efficere posse adversus nostri conservationem; ex quo capite virtutes & officia omnia erga nos ipsos manant. Praeterea ceteros homines esse natura nobis aequales, adeoque quemadmodum nihil contra naturam nostram moliri possumus, ita nihil adversus ceteros: ex quo fonte virtutes & officia adversus alios derivantur. Tota humana docet historia vix ullam esse alicujus nominis gentem, quae haec ignoret.

§. XVIII. Accedit eodem auctoritas divinarum scripturarum. Ex iis patet luculenter, Deum, quotiescumque veteres illos mortales ad justitiam & honestatem adhortabatur, ad justitiam & honesti naturales rationes revocasse, velut conscientiae a natura ipsa informatas. Ita Gen. 4. v. 7. Cainum exhortatur: *non-*

ne,

cet. Deum autem orandum esse, & ejus nomen invocandum, IPSA LOQUITUR NATURAE VIS INSITA IN HOMINUM MENTIBUS, non solum tradunt divinae litterae. *Catheshismus Romanus parte IV. cap. IV.* §. 1. Idipsum vetusti omnes Patres tradiderunt. Ita in hac studiorum luxurie nec vetera jam, nec nova scimus amplius! Sed longum esset, si imperitorum hominum ineptias refellere velimus, ac eorum in primis, qui dum sua dogmata tueri student totius fundamenta pietatis se subvertere non animadvertunt. Sed audiamus hic Sanct. Thom. I. par. quaest. 79. art. 12. Oporteret igitur nobis naturaliter esse indita, sicut principia speculabilium, ita & principia operabilium. Potentia videlicet, non actu: nam is negat species abstractas extrinsecus nobis participari, in eoque Platonem refellit (ibid. art. 3.)

To

ne, inquit, si bene egeris recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? Homicidium, quod Cainus meditabatur, velut natura vetitum, ac proinde malum supponit: patientiam vero & mitem animum natura bonum. Eaedem divinae scripturae in Ethnicis, de quibus saepe loquuntur, justitiam & honestitiam inesse docent. Pharaon Aegypti Rex indignatur Abrahamo, quod non indicasset Saram suam uxorem esse, quo factum esset, ut ipse in uxorem duceret: id quod testatur, natura ipsa edoctum, non licere alteri uxorem eripere. Infinita sunt hujusmodi similia. Pleraque etiam addi possent novi Testamenti loca, quae diserte id docent, in primis Pauli in epistola ad Romanos. Quae idcirco addidi, quod quidam, qui Theologi videri volunt, in eam absurditatem tuendam adgressi sunt, nullo nos naturalis rationis studio ad legis naturae cognitionem pervenire posse, aut si ad generalem pervenerimus, capita praecipua legis naturae ignorare. (a) Sed necessarium non est, ut id pluribus disceptetur.

§. XIX. Ex quibus consequitur manifeste, Deum providisse hominum generi promulgatione sapientissimae legis, qua ducerentur ad beatitudinem. Nempe eam non via tantum rationis, sed revelationis quoque, idque copiosius, manifestavit. Ea ostendit, sola virtute homines beatos esse posse: vitiiis non posse esse nisi miseros. Hanc esse voluit mundi legem. Cumque virtus sit Dei, nostri, aliorum justus ac sapiens

Tom. IV.

C

amor,

To vero potentia est lumen intellectuale, quod Deus animae participat. Idem ibidem art. 4. in c. extremo.

(a) Id quam sit absurdum ex populorum Ethnicorum Civilibus legibus discere possumus, etiam barbarorum: nec enim illae homicidia, mendacia, furta, adulteria, stupra &c. vetant, nisi quia natura & conscientia vetita sciunt.

amor, atque attractio quaedam moralis, ut corpora mechanica attractione regi voluit, ita animos amore. Nequit mundus esse corporeus sine mechanica attractione: nec mentium Respublica sine eo amore. Sed libera sit virtus necesse est; itaque ut libere sectentur decrevit: praemia largiturus, si constanter sectarentur: puniturus, si deferrent. Interim qualemcumque opem hominibus lex ad beatitudinem praestet; nisi etiam vires humanae naturae augeantur, & sustineantur, sola lex per se satis non est ad hominem plene perficiendum: monstrat enim bona potius, quam vim indit ad confectanda. Id ipsi Ethnici intellexerunt. Hinc illud Medae, *video bona, proboque; deteriora sequor*. Sed & nemo est, qui non saepe experiatur, quam interdum facilius sit iusta & honesta intelligere, quam affectus, qui contradicunt, vincere. Adde quod lex ac conscientia etsi continenter nos adloquuntur, perstreptibus tamen affectibus non exaudiuntur. Atque hoc hominem ducit in cognitionem necessitatis divinae gratiae; ut idcirco ii, qui eam pernegarunt Naturalistae, rationi quoque suaeque naturae adversari comperiuntur.

C A P U T IV.

Lex naturae explicatur distinctius, atque adversus profanos homines iterum asseritur.

§. I. **E**Sse in natura legem, quae sit actionum hominis liberarum norma, qua summa erga creaturas rationales Dei bonitas ostenditur, superius demonstratum est. Sed sunt illa accuratius uberiusque retractanda, priusquam in huius legis primas notiones, ac *principia*, ut vocant, *cognoscitiva*, inquiramus: supervacaneum enim est legis huius naturalis partes explicare velle, nisi illa ita contra profanam gentem adstruatur, ut nulli deinceps exceptioni sit

sit obnoxia. Itaque a legis ipsius vi & natura iterum exordiemur.

§. II. Est legis vocabulum ambiguum: nam aut eo significatur norma quaeprimam actionum in ratione posita ac infixa, veluti arte, exemplari, & ut Graeci Philosophi dicunt, *Idea*, ac *παράδειγμα*: aut superioris alicujus imperantis voluntas, qua velit sibi subditos uti in actionibus suis regendis. Si cum priori notione accipiat, & homini cuilibet sua ratio, & ratio Dei Deo erit lex; eritque extra dubium omne positum, entia rationalia, Deum, Angelos, homines, nihil moraliter agere, nisi ratione duce: nam Deus, & mentes aliae, ut nihil agunt libere, nisi voluntate; ita nihil moraliter sine ratione; est enim voluntas, ut alibi dictum est, mentis ex ratione appetitus ac determinatio. Tamen est infinitum inter Deum, & creaturas rationales discrimen, quum in aliis, tum praesertim quod ad hanc rem spectat. Nam Dei ratio summa est, & absolutissima, ut idcirco non egeat alterius ratione, quo recte & sapienter agat: contra vero quum aliae creaturae rationales finita sint ratione praeditae, nisi illa suprema Dei ratione regantur, idest aeterna regula & lege quocumque tandem modo iis promulgata, longe ab eo fine, quem natura sua spectant & appetunt, quique & universi finis est, ac sublime positus, aberrare possunt.

§. III. Si cum altera notione, quae ejus vocabuli propria est, dum de Legibus differitur, legis vocabulum accipiat, erunt ejus proprietates *essenciales* omnino quatuor. I. Ut sit ratio summa: II. Ut sit ratio ejus, qui jure imperet: III. Qui ea subditos obligare velit: IV. Et possit. Principio enim nisi lex sit summa ratio, indigebit ipsa alia ratione, qua regatur; neque idcirco esse poterit aliorum norma. Deinde nisi is, cujus ratio lex est, jure imperet, jure quoque ei non pareatur; ut si adigere velit ad ob-

sequium, sit injustus. Praeterea nisi velit obligare, admonitio potius & consilium erit, quam lex. Tandem nisi possit ad obsequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus sequitur, solam aeternam Dei rationem ejus voluntate & potentia suffultam veri nominis legem esse, & quidem perfectissimam: ceteras vero quantum de illa participant, quod est & a Cicerone observatum. Sequitur quoque falli eos, qui legis naturalis nomine intelligunt dictata humanae rationis velut a Dei ratione & imperio praecisa abstractaque: sunt enim vero haec rationis humanae scita & pronunciata ipsa per se nec summa, nec talia, quae homini lex esse possint. Informantur quandoque etiam a nostris utilitatibus, ut nihil sit facilius, quam esse erronea. Lex autem & extra omnem erroris aleam constituta sit necesse est, & vim subditos obligandi habeat. Quocirca probare nequeo Riccardum Cumberlandum, qui haec tantum rationis naturalis decreta pro integris legibus naturae habere videtur (a).

§. IV. Hoc autem modo explicata quaestione, paucis ejus nunc historiam enarremus. Nihil esse natura justum aut injustum, honestum aut turpe, bonum aut malum morale, sed omnia haec consuetudinibus, & legibus humanis originem debere, plures quum apud veteres, tum praesertim recenti memoria professi sunt. Nam apud Graecos Plato (b), & Aristoteles (c), & Laërtius (d), & Plutarchus (e) quosdam ejus opinionis Auctores commemoraverunt. In primis celebre est dictum illud Calliclis in Gorgia Platonis, qui quae Philosophi de

(a) De legibus naturae adversus Hobbium cap. I. §. 1.

(b) Lib. 10. de legibus.

(c) Lib. n. ad Nichomachum cap. I. & alibi.

(d) Lib. 2. segm. 16.

(e) In Vita Alexandri Macedonis.

de justitia veluti ex naturae fontibus differunt, vocat speciosa praeter naturam adinventata, & hominum deliramenta. Aristippi Cyrenaici vox erat, nihil esse in natura justum, vel bonum, vel turpe: verum omnia lege (civili nempe) & consuetudine definiri (a). Eadem fuit Democritorum, & Epicureorum doctrina, ex quorum mente illud scribit Horatius.

Nec natura potest justo secernere iniquum.

Sola est utilitas justī prope mater, & aequi. Lib.

1. satyr. 3.

In quo erant systemati suo mundano conformes. Scilicet sublata providentia, ne summus quidem ullus esse potest mundi imperator; ex quo porro sequitur, ut & communis imperantis reverentia ac metus, & fides, & societas humani generis, & una excellentissima virtus justitia e natura tollatur, quemadmodum perspecte observatum est Ciceroni (b).

§. IV. Nihil hoc in loco dicam de Scepticis; nam quum eorum schola, nihil sciri, nihil comprehendi posse doceret, non liquere praedicabant, justum ne esset aliquid natura, necne. Videri potest Sextus Empiricus Hypothiposeon Pyrrhonicarum Lib. III. cap. 22. Sed omnium celeberrimus idem & audacissimus fuit Carneades novae Academiae conditor, qui in sophisticæ artis ostentationem, quum Legatus ab Atheniensibus Romam missus esset, apud Senatum uno die pro justitia disertissime disseruit: altero vero contraria disputatione justitiam evertit: quo factum est, ut Cato Censorinus, qui utrique disputationi interfuerat, velut hominem perniciosam cito dimittendum curaverit. Nec vero ab eadem sententia alieni fuere, qui Principes nullis omnino teneri legibus per nefariam

(a) Laërt. lib. 2. segm. 143.

(b) Lib. 1. de nat. Deorum cap. 1.

riam adulationem docuerunt, quod cum Alexandro Magno fecisse Anaxarchum, scribit Plutarchus. Celebratum est Euphemi dictum apud Thucydidem (a). *Regi, aut civitati imperium habenti, nihil injustum, quod utile.* Et Taciti aliud lib. xv. Annalium, in summa fortuna id aequius, quod validius. Omnia esse virorum fortium Gallorum Dux Romanis edictavit. Recentiori memoria, diversa licet via & ratione, in eadem re docenda conspiraverunt Thomas Hobbius, & Benedictus de Spinoza, quorum ille in libris de Cive, & in Leviathane; hic in Tractatu Politico, qui imperfectus inter opera ejus posthuma extat, jus naturali cuiusque potentia metiuntur, ut tantum cuique liceat, quantum viribus suis poller. Cum lex istiusmodi moralis cum ordine ac mundi providentia copulata sit; facile apparet, non posse illam tolli, nisi Deo & providentia e mundo ablegatis: una eademque quaestio est. At isti eo tendebant: nam ille corpus esse Deum aperte docuit: alter cum toto mundo perturbavit. Quo in loco licet animadvertere, has ejusmodi impurorum voces, non e natura esse expromtas, sed ex calida perversaque ratione, qua naturae sensus reprimuntur; nec generis esse humani, sed eorum (quod dolendum) qui ceteris sublimius sapere videri volunt; quosque naturalis Civitatis perduelles desertoresque dicere possimus.

§. V. Sunt vero alii, qui licet & Deum esse ponant, & ab eo sancte administrari omnia concedant, negant tamen natura ipsa quidpiam iusti, & honesti aut esse; aut si quidpiam sit, perspicui discique naturaliter a nobis posse. Qui item in duplici sunt classe: nam quidam non negant in aeterna Dei ratione ac intelligibili mundo, unde noster hic est expressus, pri-

(a) Lib. vi.

primas iustitiae, & sanctitatis notiones contineri, quae sint leges aeternae, normae quum primis voluntatis Dei liberae, tum etiam ceterorum spirituum: sed insufficientur, ejusmodi leges ratione naturali intelligi posse: adeoque, quod est consecrarium, legibus aut revelatis, aut humanis iustum & iniustum definiendum esse docent. Quod tantundem est, atque fateri rotunde, nullam esse naturae legem, idest ralem, quae ratione hominis naturali ac communi promulgetur, atque inter homines omnes propagetur; ac proinde nationes Telluris diversas, praesertim diversarum religionum, nulla communi lege teneri, nec sibi mutuo iustitiam ullam debere. Ego in hac opinione fuisse censeo Lactantium, virum alioquin disertum, nec indoctum. Alii vero post Okamum celeberrimum illum Nominalium Sectae conditorem, non pauci e schola, & Renatus ipse Cartesius (a), voluntatem Dei velut praecisam ab aeterna ejus ratione fontem universi juris esse dicunt, ut quod Deo placuit, id continuo sit iustum. Hoc ego in erratis pono, non quod non sit iustum & sanctum quodcumque Deo placuit; nihil enim ei placere potest, quod naturae & sapientiae suae non sit consentaneum; nec est illius naturae quidquam consentaneum, quod non sit iustum & sanctum: sed quod ante omnem Dei voluntatem (liceat hoc in loco ad mentis nostrae breviter accommodare loqui), in ipsa ejus natura & intellectu ratio inest iusti & sancti. Itaque inde Dei voluntas, ut ita dicam, informatur, ut nihil velit, nisi quod iustum sit & sanctum. (b)

C 4

§. VI.

(a) Resp. ad object. sextas. Vide ut eum hominis errorem redarguit Cudworthus de aeternis iusti & honesti notionibus cap. 3.

(b) In Deo, inquit saepe S. Thomas perspectissime, sapien-

§. VI. Pluribus hujuscemodi errores confutarunt olim & Platonici, atque Stoici, & nuper viri doctissimi Hugo Grotius in Prolegomenis ad libros de *Jure belli & pacis*; Cudworthus in libello de aeternis justis & honestis notionibus *Systemati Intellectuali* addito; Richardus Kumberlandus de *legibus naturae* adversus Hobbium; Puffendorffius lib. II. de *Jure naturae & gentium*; Huberus de *Civitate*, alique pene infiniti. Nos paucis. Ac principio eos, qui negant posse naturam justo secernere iniquum, uno argumento refutabimus. Deum esse, idest mentem aeternam, intelligentissimam, optimam, atque ab eo quum cetera, tum praesertim homines gubernari, ex superioribus patet. Exigit autem horum gubernatio, ut legibus naturae singulorum adaptatis regantur, quibus finem suum consequantur; ergo providentiae divinae interest, hominem ad finem suum agere legibus, quae humanae naturae aptantur. Constant jam homines duplici vita, animali, & rationali; quarum nec prior sine legibus mechanicis consistere potest & ad finem suum tendere; nec posterior sine legibus moralibus, idest sine legibus, quae rationem humanam virtutis & vitii notionibus informant, ac sanctione regant; utrisque ergo legibus homines Deus gubernet necesse est, si quidem & est, & ullam mundi habet procurationem: est autem, & mundum sapienter procurat; utrisque ergo legibus mundum regit.

Et

sapientia dirigit, voluntas imperat, potentia exsequitur. Est enim voluntas appetitus superior, seu rationalis; concipi ergo nequit sine ratione; in Deo omnis ratio est summa; adeoque summa regula. Qui igitur voluntatem Deo omnis rationis adspersantem tribuunt, ejus omnem funditus subvertunt naturam, ut non immerito pro atheis haberi debeant.

Et priores quidem, idest mechanicae, quum non in rationem nostram agere debeant, notae nobis sint, an ignotae, nihil omnino refert. At posteriores ignotae inutiles; oportet ergo, ut eas omnibus promulget. Quum ea promulgatio communis esse debeat, necesse est ut natura fiat; quum constet revelationem nunquam fuisse omnibus nationibus, omnibusque individuis factam (a). Regitur autem ratio in iis, quae vitam hominis moralem spectant, legibus ex fine hominis desumptis; ergo hinc petenda ratio legum naturalium exploratrix atque interpretatrix. Est porro hominis finis beatitudo: ex hac ergo ratio haurienda est legum naturalium exploratrix, atque interpretatrix: nempe Deum vetare quaecumque unquam hominem infeli-

(a) Ac facta quidem fuit stipitibus humani generis Adae, ac Noëmo; ex qua haud abnuerim aliquas scintillas ad posteros manasse, quod omnium copiose ac docte demonstravit Bochartus in *Geogr. sac.* Sed postquam totum pene hominum genus ad agrestem vitam flexit, quis ejusmodi fragmenta mille fabulis incrustata perversaque pro integra naturae lege habeat in barbaris aut profanis nationibus? Itaque quod magno studio atque apparatu egit Seldenus, ut totam nationum omnium justitiam, legesque omnes e praeceptis Noachidis convivaret, haud ab eo mihi incepto ab simile videtur, quo Homerici nostri ab Homeri poematibus scientias expromere adlaborant; aut quod tanto apparatu egit Huetius, ut omnes Dii, Deaeque, ac Semidei Gentium, Moses sint & Sephora. Praesertim cum Rabbiorum scriptis se decipi, vir alioquin magnus, tam foede sit passus, Talmude, Misnah, idque genus aliis, quibus ne Graecae quidem fabulae sunt mendaciores; quod quis ex Jacobi Basnagii Judaeorum historia facile dicere. Vide & History of the dispersion of the Jews tom. XIII. in 8. of an universal history Anglorum.

feliciorem efficere possint, praecipere vero, quae conservare sunt apta, & beatum facere. Postremo virtute creatur beatitudo, vitiis miseria cum in integris gentibus, tum in singulis familiis, ac personis; itaque lex extat in natura, ac cum natura promulgata, qua virtutem sectari nobis praecipitur, cavere vitia. Vide Tullium lib. 1. de legibus. Ita refelluntur ii, qui non natura, sed opinione constitutum esse jus docent. Accedit quod omnibus natura ipsa constat. homines gigni suarum proprietatum conscios amantesque; quod cuique in proprietate est, jus est; cum ingentis ergo nascuntur juribus. Est autem contradictorium, jus aliquod esse in mea proprietate, nec tamen ita meum, ut non vetitum sit aliis mihi illud praeripere; verat igitur summa Dei voluntas jura cujusque invadere. Id naturâ ipsâ discitur, ut naturaliter agnoscuntur jura: ergo naturaliter intelligimus esse legem jurium cuique suorum vindicatrix. Haec naturae lex dicitur.

§. VII. Facillime quoque refelluntur, qui secundo loco sunt memorati. Et ii quidem, qui negant in ratione naturali ac hominum conscientia esse vim, qua prima saltem legis naturae capita intelligantur (nam in ceteris non pugno) superiori argumento aperte confutantur: constat enim ex eo, esse in natura humana dictamina quaedam rationis, quibus pleraque Dei imperia intelligimus: tum etiam productis legis naturalis principis cognoscitivis, ut vocant, quod inferius efficiemus. Ac vero qui ita censent, ii eos omnes, ad quos revelatio aut facta non est, aut fando nunquam pervenit, nulla lege, nulloque justis & honesti criterio naturali uti, fateri coguntur, ac proinde ne peccare quidem ullo modo (a): ex quo sequitur,

(a) Inde natum est monstrum illud peccati philosophici,

tur, ut injuste ii malis, quae sunt in natura, saltem extraordinariis quibusdam suppliciis, affligentur, quae, ut dictum est, hac ratione cum Dei bonitate componuntur, si sint poenae, quibus aberrans hominum voluntas ad leges justis & honestis revocatur. Qua ex re intelligitur, hanc opinionem cum Dei bonitate & providentia pugnare, quae ut non patitur, vitam hominis animale nullis regi legibus mechanicis; ita pati non decet, ejusdem vitam rationalem ac moralem, quae multo est praestantior, sine legibus moralibus traduci. Quid, inquit aliquis, si ut in hunc statum devenirent homines primorum parentum scelere commeriti sunt? Non video id sequi: boni enim & sapientis principis non est, quo vetera scelera deleantur, regulam justis ab injusto discernendi adimere, quo plura & majora admittantur. Accedit, quod recta ratio omnibus constat, saltem in praecipuis vitae humanae negotiis, ubi recte homo utatur: nam sic ego existimo, humanam rationem non tam natura, quam educatione & vitae commercio tam esse in hominibus depravatam; seu eam depravationem, quam educatio induit, longius saepe ire, quam ea est obumbratio, quae est a natura. (a) Igitur perversitate morum lex natu-

ci, quod ipsi Ethnici ignorabant; qui Θεμιν ευνοσαν, ut vocat in Medea Euripides, in Numinibus habebant.

(a) Haec ejusmodi theologorum opinio pugnat cum ipsis Scripturis, praesertim cum doctrina Pauli in ep. ad Romanos; in qua aperte dicit, omnes Gentes cognovisse τὸ δυνάμει καὶ Θεῷ (cap. 1. v. 32.) justitias Dei; idque propter legem scriptam in cordibus suis. Illud dicit quispiam, quid istuc est, quod idem Apostolus ait eadem epist. Εγὼ δ' ἐξ ὧν χάρις νόμος πρὸς τὸν (cap. VII. v. 9.) Ego eram aliquando sine lege. Respondeo τὸ ἐγὼ hic Judaeos significare: qui fuerunt aliquando, nem-

naturae obfuscari adumbrarique potest ac perverti : funditus deleri nequit , ut nusquam appareat .

§. VIII. Ex natura igitur divinae providentiae & bonitatis consequitur manifesto, non solum esse debere in natura leges humanae vitae directrices, verum etiam principium earum cognoscendarum manifestum & certum, saltem quod ad prima pertinet capita. Nam ut omnes homines in singulis officiis plene instituantur, id e sola cujusque ratione fieri difficillimum esse intelligo, quum ob alias causas, tum ob hanc praesertim, quod non omnes tantae animi capacitatis & intentionis esse possint, potissimum a curis vitae animalis distracti. Oportet itaque, ut dictum est, esse in natura principium legum vitae directricum cognoscitivum. Quum autem id principium esse debeat toti hominum generi commune; nec toti hominum generi communis sit revelatio (a); sola superest ratio, cujus via hujusmodi leges hominibus omnibus promulgatae sint. Et conficitur quidem humana ratio duobus, *facultate ratiocinandi*, & *notionibus*, seu *principiis quibusdam*, quae omnis ratiocinatio inaedificatur. Oportet ergo & facultatem circa bona aut mala, justa aut injusta ratiocinandi, & notiones quasdam scientiae moralis genitricas, seu e natura ipsa humana erumpentes, seu ex natura rerum proficiscentes, seu undecumque tandem delabentes, omnibus ei-

se

pe in Aegypto, sine lege scripta, seu per Mosem data ac sancta: numquam vero sine lege in animis inscripta. Quid si illud ποτέ, pro quasi positum sit? Sunt enim qui putant.

(a) Psalm. 147. Non fecit Deus taliter omni nationi, & judicia sua non revelavit eis: seu, ut est in Hebraeo, jura ejus non noverunt. Hic jura pro δικαιώματα, sanctionibus positivis.

se hominibus communes (a). Id vero sic se habere tota humana historia docet. Nam primum de facultate ratiocinandi qui litem serio moveat esse video neminem: nemo enim hominum est, aut extitit unquam, qui seu circa magna, seu parva non sua utatur ratione, sibi quae aliquid concludere persuadeat. Quin nemo est, qui non acutissime & recte ratiocinetur in iis rebus, cum quibus diu versatus est, id quod barbararum ipsarum gentium exemplo constat. Deinde esse notiones quasdam primas & immutabiles, quae ex mundo, ejusque ordine, & hominis fine, ac convenientia cum natura rationali deducantur, & ex quibus Dei leges naturaliter percipiuntur, id ex iis, quae inferius sumus dicturi, erit perspicuum. Ut vero multa paucis comprehendamus, atque in antecessum dicamus, quis ignorare potest, qui Dei, sui ipsius, aliorum hominum naturae non sit plane inscius, oportere esse Deo amicum, a quo est: tum sibi, qui est, ac esse natura sua amat: tandem aliis, quibuscum naturam habemus communem, ac sine quorum societate esse nequimus? Itaque vel barbarus intelligat necesse est, ea esse efficienda omnia, quibus haec amicitia & confirmetur & foveatur: & ea evitanda, quibus aut possit extinguui, aut dissipari. Tum quis ignorare potest, *sua cuique jura tribuenda*, jura vero cuiusque esse quaecumque in ejus sunt proprietate? Sed haec postea.

§. IX. Constat ergo rationem suam Deum hominibus per creationem communicare, qua vita humana sapienter, juste, honeste transigi possit: nam ea sapientia & factus est mundus, & regitur, ut necesse sit ab homine

ne

(a) Habitus practicos vocat S. Thomas, eosque innatos habet, potestate scilicet & vi, non ενεργεια actu: nam anima hic venit instar tabulae rasae. I. p. q. 85.

ne mundi parte naturaliter sentiat. Id superest, ut ostendamus, Deum velle his scitis, hac ratione, homines vivere; nisi enim ita sit, longe illa a ratione legis, ut dictum est (§. II.) abest. Id vero sic paucis confici potest. Deum de suo in res omnes imperio nihil remittere, perpetua rerum omnium cura & providentia demonstrat. Ac vero ne decet quidem illum huic imperio renuntiare: pugnat enim non modo cum ejus natura, quae ut est rerum omnium effectrix, ita non potest non esse conservatrix; sed cum ejus quoque bonitate, quae iis prodesse amat, quae ut nequeunt suapte esse natura, ita sua vi bona & perfecta esse non possunt, nec fines suos contingere, nisi a Deo & moveantur, & regantur. Vult ergo Deus, ut creaturae rationales supremi illius imperii vim & rationem observent, turbaturae alioquin sui ac naturae ordinem: Quumque intelligat naturam humanam ita a se esse procreatam, ut voluptate & dolore determinetur, & ad agendum, & ad cessandum; dubitare non possumus, quin ut homines praestantissimam hanc regulam sequantur, poenis obligare velit, aut praemiis animare: alioquin inutilis tota illa cura futura esset. Non negaverim, si puram naturalem rationem consulamus, in hujusmodi poenarum & praemiorum cognitione saepe caecutire: sed id nihil prohibet, quin generatim saltem intelligamus, adesse parata (a), quod satis esse nobis debet, quo in officio per-

(a) Obligatio integra juris naturae & ad alteram quoque vitam pertinet, & paullo est sublimior: Civilis vero sensibilis totaque patens. Nam poenae naturali legi adnexae, aliae quidem hic sentiuntur spectanturque; aliae nec spectantur, & remotiores sunt. Quum autem homo qualis nunc est, ingenio sit saepe perverso, illis tantum, quae perversae sentiuntur, gubernari nequit. Nam & stulti sunt plures,

perstemus. An enim Deum muneri suo, ac sapientiae deesse dicemus? Sed vero non deest: nam gentis humanae historiam legentes, nihil reperiemus manifestius, quum tum perpulchre & beate populos egisse, quum sincere Deo, sibi, ceteris amici fuere; idest cum jura coluere: delapsos vero in vitia ac scelera miseros exstitisse. Id accidit ipsum & familiis, & per-

plures, & in dolore perferendo induruerunt. Hinc nata necessitas sanctionum Civilium. Interim evadere possunt admodum sensibilia praemia & poenae juris naturae, nosque satis regere, si in animum saepe revocemus; magnam vitae tranquillitatem sequi, ubi ex recta ratione, & virtute congruenter vivamus; miseriam vero magnam, ubi cupiditates nostras sequi velimus. Nam ego id saepe, dum nationum historias legerem, observavi, non in cultioribus tantum gentibus verae virtuti magnos tribui honores, sed etiam in barbaris, ut si non semper virtutis cultores praemiis cumulentur, & perituris bonis, quieti saltem vitam agere sinantur, quod primum est virtutis praemium. Neque enim ego veram virtutem dixerim eam, qua qui praeditus sibi videtur, indignatur, se negligi, nec ad prima Reip. munera evehi. Virtutis praemium maximum est, ut a turbis remoti tranquille vivamus; quo qui contenti non sunt, falsae virtutis specie & se & alios deludificant. Id ipsi Epicurei intellexerunt. Lucret. lib. II.

O miseras hominum mentes, o pectora caeca!

Nonne videre

Nil aliud sibi naturam latrare, nisi ut, quam Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur Jucundo sensu, cura semota, metuque?

Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Esse opus omnino, quae demant cumque dolorem; Delicias interdum ut multas substernere possint. Gratias interdum neque natura ipsa requirit.

personis. Nemo miser nisi stultitia, & vitio: virtute omnique honestate beatus. Quod quid potest esse aliud, nisi si legis universi consuetudinem? Est igitur in natura, & manifestum, vitae beate transigendae decretum; & palpabilis, ut ita dicam, atque perpetuo vicens sanctio. Sed movet paucorum improborum felicitas, aut miseria proborum. Quae cur ego falsa habeam & dictum est in tertia parte, & dicetur uberius in dissertatione de origine malorum tom. v. (a)

§. X. Est porro Deus potentissimus, qui ejusmodi poenas exigere possit: justus & incommutabilis, ut velit; suprema ergo ejus ratio homini naturaliter communicata, omnibus, quod ad prima saltem capita, intelligibilis, absolutissima naturae lex est. Quibus constitutis, particulatim in hujus legis notiones primas & aeternas inquirendum est. Sed omnium primum ii confutandi sunt, qui nuper quum legem naturae explicare videri vellent, totam, ut mihi quidem videtur, stirpitus evellerunt.

C A P U T V.

Systema legum naturalium Thomae Hobbesii enarratur.

§. I. **A**uctores ego recentium impurorum, quod ad juris naturae theoriam attinet, duos facio, Hobbesium, & Spinozam, magnae naturae civitatis, ut ego quidem existimo, perduelles. Hobbesii nunc dogmata enarremus ac cribremus, mox Spinozam perituri.

(a) Copiose docteque totam hanc rem edisseruit Bollandus; qui si crudis quibusdam dogmatibus abstinisset, rem hominibus fecisset vix ullo encomio satis laudandam.

tituri. Duo edidit Thomas Hobbes opera, in quibus Juris istiusmodi humani generis communis naturam & origines aggressus est explicare, seu in quibus potius jus omne naturale subvertere conatus est: alterum de cive, alterum *Leviathan*, seu de materia, forma, & potestate civitatis ecclesiasticae, & civilis. Et opusculum quidem de cive pluries cūsum, & recusum est. *Leviathan* cum ceteris Hobbii operibus Amstelredami anno 1668. duobus tomis in 4. Liber de Cive viris quibusdam doctis impense placuit, quod geometrica prorsus methodo Philosophiae moralis principia comprehensa parvo libello tradantur, & pleraque contineantur praeclare observata, & demonstrata accurate. In primis vero Gassendus & Merfennus in Epistolis Samueli Sorberio datis librum vocant aureum, & dignum, qui omnium, qui altiora sapiunt, manibus teratur: & Pufendorffius copiose laudat praefatione in libros de jure Naturali & Gentium, velut in quo sint quaedam quantitatis pretii. Sed aliter de eo populares sui judicarunt, quibus scilicet Auctoris scopus notior erat. Samuel Parckerus disput. 1. de Deo & Providentia contendit, Hobbium nihil nobis aliud obtulisse, nisi quod apud veteres in Epicuro reprehensa invenimus. Ricchardus vero Kumberlandus ex instituto illum & docte confutavit in opere de legibus Naturae. Becherus velut imperitum earum rerum, quas de moribus scripsit, accusat, ejusque nefaria dogmata paucis exprimit. *Justum*, inquit, & *injustum* perperam aestimat: legem male definit: principem impie solvit lege: Civitatem, quam adornat, aut deformat, aut evertit. Pastorum religione non multum tangitur. Quae si omnia sint vera, quid pestilentius in hominum societatem invehi potest?

§. II. Sed explicemus primum hujus hominis systema totum, mox articulatim expensuri. Efficio autem id tanto libentius, quanto hic liber gravior faculo

culo nostro, ac nonnullis etiam Italorum est, qui redivivum in eo Macchiavellum nescio cur cernere sibi persuasere. Efficiam autem sine ullo partium studio, non dissimulaturus ea, quae suum habent prerium, quae certe sunt aliqua. Jus ille primum a lege naturali secernit. Et *jus* quidem *naturale* vocat *libertatem*, quam quisque natura habet facultatibus naturalibus secundum rectam rationem utendi (a). Non id male, si eam rectam rationem dicat, quae lege informata est. Legem vero naturae appellat, *dictamen rectae rationis circa ea, quae agenda, vel omittenda sunt ad vitae membrorumque conservationem, quantum fieri potest diuturnam* (b). Haec non satis plene, ut postea videbimus. Ejus vero super his rebus Philosophia huc redit. Hanc scientiam, legis nempe naturae & morum, exordiendam esse a principiis non ad libidinem confictis, sed veris, & in natura insitis, quaeque ipsi clare persentiscamus, indeque geometrica methodo tradendam: ea vero principia ex intima hominis natura haurienda. Nihil dici potuit ad rem accommodatius, idque non in hac tantum scientia, verum in omnibus aliis faciendum, nisi desipere velimus. Sed quid magni promissor hiatus?

§. III. Pergit: natura humana diligenter examinata, continuo prodit magnum hoc totius rei moralis principium: *Ingenia hominum ejusmodi esse a natura, ut nisi metu potentiae alicujus communis coercerentur, fore ut sibi invicem diffidant, & sese mutuo metuant, & ut propriis viribus singuli sibi cavere cum jure possint, tum necessario velint* (c). Ei principio addit po-

(a) Lib. I. de Cive cap. I. §. 7.

(b) Ibidem lib. I. cap. 2. §. I.

(c) Praefatione in libros de Cive, seu in Epistola ad Lectorem.

postulata, ut ille vocat, duo; quorum primum est *cupiditatis naturalis, qua quisque rerum communium usum postulat sibi proprium*: alterum *rationis naturalis, qua quisque mortem violentam, tanquam summum naturae malum, studet evitare*. Utrumque verum: sed ita inde flectit, ut utrumque corrumpat. Ab his principis (pergit ille in Epistola dedicatoria) *pactorum & fidei conservandae necessitatem, atque inde virtutis moralis, officiorumque civilium elementa in hac opella evidentissima connexione videor mihi demonstrasse*. Haec ille: in quibus clare videre est astutam hominis mentem, qui e natura humana nec prima, & nostris moribus foedata ac depravata, potius, quam ab ejus primis proprietatibus, ac fine, quem recta ratio praescribit, totius naturalis juris fundamenta excitare conetur. Nam cum hac nos natura aut potius naturae depravatione pene omnes nunc vivere Adae filios, id inficias ire nequimus; neque super ea re Hobbio controversiam movere possumus, quando & tota id divina scriptura docet, & omnium hominum vita confirmat: sed ut ex hujusmodi adventitia natura, aut ex primaeva quidem, sed male flexa, excitentur totius naturae juris principia, id Aristoteles ipse pessime fieri dixerit (a). Sed ea de re paullo post.

§. IV. Videamus autem ut inde philosophatur. Principio homines omnes natura esse aequales ponit: deinde & omnes necessitate quadam naturae non minore, quam qua fertur lapis deorsum, ferri ad appetitionem ejus, quod sibi bonum, & ad fugam ejus, quod sibi malum, maxime autem maximi malorum naturalium, quae est mors. Vera haec. Hinc concludit, secundum rectam rationem esse, ut unusquisque omnem operam

D 2

det

(a) Πρώτον ἀνδρα desiderabat Aristoteles in politicis, nec dum reperiēbat.

det, qua se, suaque conservet, & defendat. Quod autem secundum rectam rationem fit, id jure naturali fit; ergo primum est juris naturalis fundamentum, ut quisque vitam & membra sua, quantum potest, tueri possit. Nihil concludi rectius potuit. Sed incipiunt aberrationes. Praeterea cui inest jus ad finem, is etiam ad media jus habet: habet autem homo jus ad vitam tuendam; ergo & jus utendi omnibus mediis, & agendi omnem actionem, sine qua conservare se non potest. Nimis hoc amplum. Judicare autem, quae nostrae vitae intersunt, non aliorum est, sed nostri (& hoc anceps); ergo secundum suam cujusque rationem peculiarem uti potest quilibet jure & mediis vitae conservandae & tuendae.

§. V. His sic expositis pergit ulterius, atque statuit, in statu mere naturali, idest ante, aut extra imperium civile, omnia esse omnium, idest unicuique licere facere quaecumque, & in quoscumque libet, quae sua interesse putet. Atque idcirco, concludit, in statu naturali mensuram juris esse cujusque utilitatem (a). Et hoc nimis crudum, perversumque. Id vero jus in statu naturali inutile esse censet. Nam quum omnes alii velut natura aequales aequale jus habeant, ac vim aequalem, ob quae nemini ulla re uti licet tuto; effectus juris nullus est. Ob hoc igitur jus aequale, & ob naturalem hominum proclivitatem ad se mutuo laceffendum, efficitur, ut status hominum naturalis sit status mutui belli. Enim vero bellum est is hominum liberorum status, in quo juris sui persequendi gratia per vim & dolum concertant, quemadmodum Cornelius ipse Van-Binchkerfoechius definit (b): habent autem omnes homines naturaliter jus

(a) Lib. I. de Cive, cap. I. §. 10.

(b) Juris publici lib. I. cap. I.

jus in omnia, atque ad ea persequenda a natura intenduntur; tum vi, & dolo concertant, quod Gentium quarundam barbararum, ac extra Rempubicam positarum luculenta exempla docent: in mutuo ergo bello versantur, quoad status ille naturalis perdurat. Et haec vera, facto licet, non jure.

§. VI. Jam mutuum hoc bellum, mutuusque metus ad homines conservandum nullo pacto idonea esse possunt. Qui enim conservari possunt in eo statu, in quo ad mutuam perniciem armantur omnes? Ergo amor ille nostri proprius & necessarius, ex quo, inquit, jus in omnia deducimus, quemlibet docet, ut de jure illo aliquid remittamus, ac de statu naturali concedamus in Rempubicam. Id vero fit per pacem. Nihil enim aliud bello est adversum, nisi pax. Ergo primaria notio legis naturalis, seu primum dictamen rectae rationis ad nos conservandos est, quaerendam esse pacem, quatenus habendae ejus spes aliqua affulserit: ubi ea haberi non potest, circumspicienda esse belli auxilia (a).

§. VII. Ex quo principio cetera peculiaria legis naturae praecepta derivat, eaque paucis verbis complectitur. Ac principio jus in omnia non esse retinendum ratio dicitur: nulla enim inter homines pax iniri potest, nisi ejus juris remissione quadam. Remittitur autem aliquid de jure in omnia pactis conventis, quae quamdiu durant sacra testata, tamdiu habetur pax; ergo inde sequitur manifesto altera naturae lex, pactis standum, sive conventionum fidem servandam, tamquam conciliandae paci necessariam.

§. VIII. Tertia porro lex est, ut beneficio beneficium quum possis rependas. Ea lex ad pacem magis magisque constabiliendam & confirmandam necessaria est:

(a) De Cive cap. I. §. 15. & cap. 2. §. 11.

est: nam a pace ad bellum non subito fit transitus, sed veluti per gradus, quorum primus est, *denegata gratitudo, humanitas, benevolentia*. Quorsum etiam tendit IV. lex, ut unusquisque se ceteris commodum praestet. Qui enim alteri incommodus & molestus est, eum paullatim ad bellum incitat, quod vitandum, ex superioribus.

Ex eodem porro pacis conservandae principio, atque imminuendi hostium numeri, sequitur. V. Hob-
beliana lex, oportere alterum alteri, sumta cautione fu-
turi temporis, praeteriti veniam, petenti & poenitenti,
concedere. Nisi enim concedas, bellum te fovere ma-
nifesto argumento ostendes; id vero est, quod natu-
rae primaria lex vetat.

VI. Lex est, *In ultione, sive poenis, spectandum esse non tam malum praeteritum, quam bonum futurum*: nempe ut praeclare Seneca post Platonem, *Nemo punit, quia peccatum est, sed ne peccetur.*

VII. Vero lex est, *Ne quis vel factis, vel verbis, vel vultu, vel risu alteri ostendat, se illum vel odisse, vel contemnere*: nam haec omnia ad rixam, & pugnam maxime omnium provocant.

VIII. Lex est, ut unusquisque natura unicuique æqualis habeatur. Nam inæqualitas, quæ nunc obinet inter homines, a civitatibus, civilique lege profecta est, eaque a natura ignoratur.

IX. Lex est, ut *quaecumque jura unusquisque sibi-
met ipse postulat, eadem etiam unicuique ceterorum con-
cedat*: alioquin aequalitatem naturae everrit, & ad
bellum irritat animos.

X. Est, ut unusquisque in jure aliis distribuendo utrique parti aequalem se praebeat: quae lex confectarium est duarum superiorum.

XI. Lex : quae dividi non possunt , communiter , si fieri potest , utenda esse , idque , si quantitas rei permittat , quantum quisque velit : sin quantitas rei prohibeat , praes-

præfinite, & proportionē ad numerum utentium.

Quod si neque dividi, neque communiter res ha-
beri potest, tum utendum est XII. Naturae lege,
quae praecipit, secundum Hobbium, ut ejus rei usus
vel alternus sit, vel uni tantum sorte adjudicetur, utque
in alterno usu sorte quoque, uter prior utatur, judicetur

XIII. Lex : quumque fors vel sit naturalis, ut primogenitura, vel prioritatis occupationis, vel arbitraria, quae nempe statuta sit consensu contendentium; sequitur inde decimum tertium legis naturalis praeceptum. *Quae neque dividi, neque communiter haberi possunt, aut cedant primogenito, nisi pater jus illud transfulerit, aut sint primi occupantis.*

XIV. Lex est: *pacis mediatoribus praestandam incolumitatem*: nam quum sine iis vix iniri possit pax, nisi ea incolumitas iis praestetur, nullus erit ineundae pacis modus.

XV. & XVI. Lex : In disputatione super applica-
tione harum legum ad facta fervanda est 15. & 16.
lex, oportere utrumque de jure inter se disceptantium sub-
mittere se alicujus tertii arbitrio: neminem esse arbitrum
sui ipsius. Nimirum difficillime disceptantes in causa
propria aequalitatem juris servare possunt.

XVII. Lex : neminem arbitrum esse oportere , cui
commodi vel gloriae spes aliqua appareat major ex vi-
ctoria unius partis , quam alterius : quod scilicet non
possit aequalitatem fervare .

XVIII. Lex: si autem controversia sit de facto, quum alter factum negat, alter ait, arbiter neutri credat, sed ubi signa certa facti non apparent, ibi secundum testes, qui utrique parti videantur aequi, sententiam ferat.

Ex quibus sequitur XIX. Lex : Nullum pactum vel promissum intercedere debere inter arbitrum, & partes, cujus vi cogatur in gratiam alterutrius pronunciare.

XX. Tandem lex est, ne ebrietate ratiocinandi facultas labefactetur. Quae lex nimis peculiaris est, ut

pleraeque aliae Hobbesianae, quae idcirco in leges naturae primarias collocandae non erant. Nam si confectaria quoque interficere voluit, hoc ipsum XX. praeceptum ad omnes affectus extendere debuit, qui aequae ut vinum inebriant, ac rationem de loco suo deturbant; atque hanc prae illa praecipere, *modum, nempe ac modestiam, temperantiamque animi in vita servare oportere.*

§. IX. Porro super his legibus haec censet. I. Eas semper & ubique obligare in foro interno, sive in conscientia, non semper autem in foro externo. Nempe etiam quum extrinsecus observari nequeunt ob necessaria impedimenta, retinendus adhuc est in illas amor & obsequium, atque perpetua & constans voluntas secundum eas vitam instituendi. Extrinsecus autem minime servandas docet, quum ceteri non servant: tum enim qui observat cedit in non observantium praedam, atque idcirco contra rectam rationem facit, quae nos tueri oportere dicitur (a). Praeterea leges naturae immutabiles, & aeternas esse dicit, ut quod vetant, nunquam licitum esse possit, quod jubent, nunquam illicitum. Quod ita intelligit, non ut nunquam extrinsecus eae violari nequeant; sed ut nunquam fas sit animatum esse adversus illas (b). Tandem eas leges, quum sint conclusiones quaedam ratione intellectae de agendis, & omittendis: lex autem proprie & adcurate loquendo sit ratio ejus, qui aliquid fieri, vel non fieri aliis jure imperat; non esse proprie loquendo leges, quatenus a natura procedunt, sed quatenus a Deo in scripturis sacris latae sunt (c). Copiose vero cap. IV. demonstrat leges illas in scripturis

(a) *De Cive cap. 2. §. 27.*

(b) *Ibid. §. 29.*

(c) *Ibid. §. 34.*

scripturis divinis clare positae esse. His tandem peractis totum Philosophiae Moralis corpus inde conformare studet.

CAPUT VI.

Hobbesianum systema excutitur: principia falsa confutantur. Leges ex se spectatae atque e veris principiis ductae verae ac pulchrae.

§. I. **A**Tque hujusmodi est systema legum naturalium Hobbesianum, tale scilicet, in quo veris praeceptis falsa sunt admixta principia, quae totam doctrinam moralem labefactare possint. Nos singillarim singula expendemus, ac altera ab alteris secernemus; tum solidis argumentis quae sunt falsa refellemus. Principio legis naturalis definitio multipliciter peccat I. Dictamine rectae rationis intelligi quidem naturae ordo potest, atque ex eo leges nobis convenientes derivari: at effici nequeunt: seu dictamen rectae rationis principium esse potest legum naturae cognoscitivum, ut vocant, non obligationum, seu lex naturae proprie dicta. Itaque lex naturae est ratio imperantis Dei dictamine rationis humanae promulgata, non ipsum humanae rationis dictamen velut ab illo imperio abscissum. *Lex*, inquit de hujusmodi lege Cicero in primo de legibus, *est RATIO SUMMA insita in natura, quae jubet ea quae facienda sunt, prohibetque contraria.* summam dicit, quae a supremo dicitur imperante. Haec igitur duo dum ille miscet, inde eam conclusionem deducit, qua leges omnes naturae pervertit, nimirum eas proprie loquendo leges non esse, nisi quatenus in divinis Scripturis revelatae sunt. Quod tantum est dicere, atque rectam rationem regulam quidem esse humanae vitae qualemcumque, minime tamen quae legis habeat rationem & vim; quum neque

que perfecta esse possit ratio humana, nec sibi poenas minari, sine quibus nulla lex plena est; ut superius demonstratum est. Itaque demonstrandum ei erat, haec dictamina cum Dei voluntate esse copulata, idque, ut ita dicam, ligamen naturali ratione cognosci posse; eoque evadere illas perfectas naturae rationalis leges, quod is non ignorabat (cap. 15. §. 3.). Nam quae lex sine sanctione esse aut concipi potest? quae sanctio sine imperante? Qui mundi imperans nisi lumina atque aeterna ratio ejus effectrix ac moderatrix?

§. II. Praeterea ea verba, ad vitae membrorumque conservationem, quanto fieri potest diuturnam, nimis arctum temporis spatium, nec totum objectum legis naturae continent. Enimvero quum duplici vita sit homo praeditus, animali, & rationali; sitque rationalis, immortalis; necesse est ut ultra hanc vitam legis naturae vis & usus extendatur, quo utramque vitam, & quidem pro sui quamque conditione, ea lege ordinemus. At Hobbius, nobiliori vita exclusa, animale tantum spectat, eamque legibus naturae procurari contendit. Qui si idcirco facit, quod animos humanos mortales esse credit, ea omnium primum infania reprimenda est; quod a nobis alibi factum est. Sed etiam si demus tantisper mortales esse animos, quum objecta pleraque mentis humanae diversa sint & distincta ab objectis vitae corporeae, non debuit legem naturae ad solam procurationem vitae corporeae restringere: quum bona mentis, quae Stoici honesta dicebant, longe sint nobiliora, ac ipsa per se amabilia, & immortalia, ut ait Sall. Jug. init.

§. III. Scio & Samuelem Pufendorffium in eadem, aut prope eadem, fuisse opinione, non extra ambitum praesentis vitae disciplinam Juris naturalis pertendere, ac non jurisprudentiae hujus, sed moralis tantum Theologiae esse formare hominem ad vitam sempiternam: in quo ille est gravissime a viris doctis reprehensus, in pri-

primis ab ejus interprete Barbeiracio. Nam quum ratio naturalis, cujus lumine disciplina haec conficitur, doceat etiam, ut ego quidem opinor, animos cum corporibus non interire (a), non debet ea disciplina ita praesentem vitam spectare, ut alterius obliviscatur; quia hominis vita non intra breve hujus aevi spatium absolvitur, sed sempiternitatem spectat. Quare

(a) Scio esse, qui id a sola revelatione subdoceri existimant. Ego sententiam non mutō: praesertim cum generis humani sit haec persuasio. Atque hinc est ut omnes Ethnici Poetae ac philosophi non hic tantum pro male factis homines puniri doceant, sed & in altera vita, in primis Homerus utroque poemate, & noster Virgilius. Praeclare Euripides in Helena v. 1020.

Καὶ γὰρ τις τῶνδ' ἐστὶ τοῖς τε ἐνερτοῖς
καὶ τοῖς ἀνῶθεν πατὴν ἀνθρώποις. Ὁ γὰρ
τῶν κατὰ θάνατον, ζῇ μὲν δ', γνῶμην δ' ἔχει
ἀθανάτου εἰς ἀθανάτου ἀδερ' ἐμπεσῶν.

Poenae enim manent & eos, qui sub terra conditi sunt,

Omnes, & qui hinc desuper sunt homines. Animi enim

Defunctorum haud ii quidem hanc vitam habent, quam nos, sed sensum tamen retinent

Immortalem, cum immortali aetheri juncti sunt.

Haec igitur utcumque ratio ac philosophia novit: sed longe absuit ut & plene nosceret, & eo animo faceret, quo oportuit, & in eum regeret finem, iisque ex causis ac motivis, ex quibus opus fuit. In hoc ergo & manca, & falsa, & saepe foeda. Praestitit totum hoc theologia. Hujus muneris est hujuscemodi rationem perficere. At aliud est, nihil de altera vita illam aut vidisse aut docuisse, aliud non plene.